

SKLAD U RAZNOLIKOSTI LITURGIJSKIH SLUŽBI

Ante CRNČEVIĆ, Zagreb

Sažetak

Nakon uvodne *explicatio terminorum*, kojom se osvjetljaju nejasnoće u razumijevanju raznolikosti pojmova *ministerium*, *officium*, *munus* i *servitium*, Autor postavlja teološki temelj novog poimanja liturgijskih službi: njihovu je raznolikost potrebno promatrati kroz prizmu krsnog posvećenja, odnosno trostrukog *munus baptismale* svih krštenika. Sveopće svećeništvo vjernika i sveopći poziv na služenje (*diakonia*) jesu okvir u kojem se ostvaruju sve crkvene, pa time i liturgijske službe.

Povijesni razvoj Crkve svjedoči različitim viđenjima liturgijskih službi. Ranokršćanske su se zajednice ravnale *karizmama* te bile prožete dubokom eklezijalnom i »dijakonijskom« sviješću, ali se karizme ubrzo institucionaliziraju i postaju službe (*officia*), a kasniji će razvoj ići korak dalje te će službe tvoriti posebni(!) stalež (*status*) u Crkvi. Liturgijska obnova nakon Drugoga vatikanskoga sabora vođena je težnjom za novim licem Crkve – Crkve kao svećeničkog naroda Božjeg. Stoga je posaborskim aktima crkvenoga učiteljstva uvedena nova raspodjela liturgijskih službi: *ministri ordinati*, *ministri instituti* te *ministri »deputati«*. Pri toj razdiobi valja imati na umu da je okupljena zajednica ona koja vrši prvu službu u bogoslužnom činu. Povjeravanje službi pojedinim članovima zajednice doprinosi jasnijem doživljavanju zajednice kao vršitelja bogoslužja. Okupljena je zajednica »sveti saziv«, od Gospodina sazvana, te je po svojoj naravi uvijek slavitelj (*celebrans*).

U izlaganju se na koncu, na temelju novijih crkvenih dokumenata i u svjetlu razmišljanja nad suvremenim pastoralnim gibanjima, daju smjernice kojima se potiče oživljavanje raznolikih službi u bogoslužju, osobito stalnih(!) službi lektorata i akolitata te izvanrednog služitelja (djelitelja) svete pričesti. Raspravlja se i o nekim drugim aktualnim temama: »problematika« ministranata; povjeravanje liturgijskih službi ženama; potreba raznolikosti liturgijskih službi i u drugim slavljima a ne samo u misnom; uvođenju »novih« službi koje crkveni dokumenti još ne poznaju; nužno razlikovanje između pojedinih službi. Teološka rasprava produbljuje načelo da raznolikost službi u bogoslužju vodi k većem jedinstvu liturgijske zajednice a samoj zajednici omogućuje da se doživi subjektom bogoslužja.

Ključne riječi: liturgija, liturgijske službe, čitač, akolit, izvanredni služitelj pričesti, diakonia, liturgijska zajednica.

*Est in Ecclesia diversitas ministerii,
sed unitas missionis. (AA 2)*

U dekretu Drugoga vatikanskoga sabora o apostolatu laika susrećemo se s rečenicom koja može biti motto našem razmišljanju: *Est in Ecclesia diversitas ministerii, sed unitas missionis*¹. Iako tu raznolikost službi i jedinstvo poslanja možemo uočiti u sveukupnom životu Crkve, ovim ćemo se izlaganjem pokušati ograničiti samo na bogoslužje Crkve te pokušati istaći raznolikost i međusobnu komplementarnost službi u bogoslužju. Budući da je u priložima drugih autora više mjesta posvećeno službi biskupa, prezbitera i đakona, ovdje kanimo govoriti navlastito o službama koje se u bogoslužju povjeravaju laicima.

1. Terminološka i povijesna polazišta za razumijevanje crkvenih službi

1.1. *Explicatio terminorum*

Na početku našega razmišljanja zaustavit ćemo se na nužnoj *explicatio terminorum* te ukazati na terminološku nejasnoću i neujednačenost u govoru o liturgijskim službama. U rječniku crkvenoga zakonodavstva i učiteljstva te u liturgijskim knjigama susrećemo se s tri termina kojima se na neujednačen i ne odveć jasan način naslovljuju crkvene službe: *ministeria, officia, munera*. Katkada se tim terminima pokušava istaći raznolikost crkvenih službi, a katkad ih susrećemo kao sinonime. U hrvatskom prijevodu Zakonika kanonskoga prava sva tri spomenuta termina – *ministerium, officium* i *munus* – gotovo se redovito prevode široko shvaćenim pojmom *služba*, a pojam *servitium* prevodi se glagolskom imenicom *služenje*. Moguće je ipak, iako ne na apsolutno jasan način, kazati da se u crkvenom latinitetu u dokumentima Drugoga vatikanskoga sabora te u posaborskim dokumentima, pojam *officium* shvaća kao *crkvena služba* u najširem smislu riječi, *ministerium* se rado pridržava za liturgijske službe bilo zaređenih bilo nezaređenih službenika, a pojmom *munus* iskazuje se Kristova trostruka služba – Svećenika, Proroka i Kralja.² Primjena termina *ministerium* na službe

¹ U tekstu se susreću sljedeće bibliografske skraćenice: AAS – *Acta Apostolicae Sedis*; BL – *Bibel und Liturgie*; HD – *Heiliger Dienst*; NDL – D. SARTORE, A. M. TRIACCA [a cura], *Nuovo dizionario di Liturgia*, Ed. Paoline, Cinisello Balsamo⁵1993.; LJb – *Liturgisches Jahrbuch*; EV – *Enchiridion Vaticanum*; LMD – *La Maison-Dieu*; RL – *Rivista liturgica*; ²IGMR – *Institutio generalis Missalis Romani*, editio typica altera, Città del Vaticano 1975; ³IGMR – *Institutio generalis Missalis Romani*, editio typica tertia, Città del Vaticano 2000.; SK – *Singende Kirche*; QL – *Questions liturgiques*; ThPQ – *Theologisch-praktische Quartalschrift*; VDB – *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*; ZKTh – *Zeitschrift für katholische Theologie*. AA 2; usp. također LG 31, 33, 39

² O toj terminološkoj problematici više u: A. MONTAN, »*Ministeria, munera, officia*. I laici titolari di uffici e di ministeri (cann. 228, 230, 274): precisazioni terminologiche«, u GRUPPO

koje po naravi pripadaju vjernicima laicima proistječe iz obnovljene svijesti da i laici i zaređeni službenici snagom krštenja jesu dionici istoga Kristova svećeničkog ministerija (*sacerdotium*). Ipak, kako se višekratno napominje u dokumentima crkvenoga učiteljstva, potreban je oprez u uporabi termina *ministerium*, kako ne bi došlo do izjednačavanja službi koje proizlaze iz sakramenta svetog reda s onima koje proizlaze iz sakramenata krštenja i potvrde, odnosno kako bi se na jasan način moglo razlikovati ministerijalno od općega svećeništva.³

Za razumijevanje liturgijskih službi i za njihovu impostaciju u bogoslužni život Crkve potrebno je krenuti od kristovskog poimanja službe kao takve. Još uvijek se, zamjećujemo, o službama đakona, prezbitera i biskupa znade govoriti odveć povijesno, tj. kao neprekinutom slijedu starozavjetnih službi levita i svećenika. Takav pristup prihvatljiv je samo kao tipološko-simboličko razjašnjenje, ali ne može biti dostatan za teološko utemeljenje kršćanskih liturgijskih službi. Novost kršćanskog bogoslužja, kao »*klanjanja u Duhu i istini*« (usp. *Iv* 4,21-24), koje ne počiva na hramu ili hramskoj službi nego na Kristovu pashalnom otajstvu i bogoslužju života, donijela je novost i u poimanju liturgijskih službi. Kršćanske se liturgijske službe ne mogu, dakle, razumjeti na tragu povijesno-religijskog trinoma *sacrificium-cultus-religio*. Takvim se pristupom lako mimoilazi i zapostavlja poimanje liturgijske službe kao *služenja*, kao *ministerium* u izvornom smislu riječi.⁴ Sav kršćanski život, pa time i vršenje liturgijskih službi, može se razumjeti jedino kao vršenje *diakonije*. Taj grčki pojam (διακονία) kojeg su Latini preveli kao *ministerium*, obilježava ne samo služenje đakonâ, nego se pokazuje okvirom u kojem treba razumijevati sve crkvene, pa time i liturgijske službe. Za Grke je, kako se čita kod Platona, *diakonia* bila sinonim ropstva, ropškog služenja, a za Krista će διάκονος postati mesijanskim naslovom, jer se u njemu obistinjuje proroštvo o sluzi Jahvinu (*Ebed Jahve*).⁵ Krist se sam definira kao onaj koji nije došao da bude služen nego da služi (διακονῆσαι, *Mt* 20,28; *Mk* 10,45), a biskup Polikarp iz Smirne pred kraj I. stoljeća Krista će nazvati

ITALIANO DOCENTI DI DIRITTO CANONICO [a cura], *I laici nella ministerialità della Chiesa*, Glossa, Milano 2000., 99-134.

³ Tema o službama laika u Crkvi našla je mjesta i u raspravama na biskupskoj sinodi o poslanju vjernika laika u Crkvi i svijetu god. 1988. Na potrebu terminološke distinkcije službi koje pripadaju zaređenim službenicima i službi koje se povjeravaju vjernicima laicima upozorio je i sam Ivan Pavao II. u postsinodalnoj pobudnici: IOANNES PAULUS PP. II, *Adhortatio apostolica post-synodalis* »*Christifideles laici*«, 30 decembris 1988, 23 (EV 11,1691). Na iste će se probleme osvrnuti i kasnije crkveno učiteljstvo, usp. CONGREGATIO PRO CLERICIS et aliae, *Instructio [interdicasterialis]* »*Ecclesiae de mysterio*« de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem ministerium spectantem, art. 1, §§1-3 (EV 16,698-700).

⁴ Usp. E. LODI, »Ministero/Ministeri«, NDL 780.

⁵ Pri tom mislimo samo na značenjske dodirnice pojmova διάκονος i *minister* s terminima kojima Izaija govori o Sluzi Jahvinu (*Ebed*, Δούλος, Παις).

*đakonom, slugom sviju*⁶. Krist je dakle služitelj, *đakon Boga* i *đakon ljudi*. Ta ministerijalna ili, nazovimo je slobodno, »dijakonijska« dimenzija ne može se ne zamijetiti u životu Crkve koja treba da odražava pravo lice Kristovo.

Poučena Kristovim primjerom i riječju prva kršćanska zajednica izbjegava termine koji bi ulazili u semantički sklop pojmova *auctoritas, potestas, mandatum*, te daje prednost terminima *διακονία* i *λειτουργία*, kojima je osnovno značenje *služenje*. Kršćanski će latinitet pojam *διακονία* prevesti najprije terminom *ministerium* kojim se objedinjuje svekoliko kršćansko služenje, i službenikâ i laikâ, ali će se ubrzo uvriježiti i transliterirani pojam *diaconus* koji će kao tehnički termin definirati posebnu službu đakonata⁷, čime nije zanijekana »đakonska« ili ministerijalna dimenzija nikom od krštenika.⁸ Apostolska je Crkva očevidno bila zaokupljena služenjema a ne službama.

U raznolikim i višeslojnim nabranjama crkvenih i liturgijskih službi u apostolsko i poapostolsko doba (sve do kraja II. stoljeća), zanimljivo je uočiti, na nijednu se kategoriju službenika ne primjenjuje termin *sacerdotes*⁹, iako je taj termin kršćanima bio blizak kako iz starozavjetne tradicije tako i iz grčko-rimskog religioznog ambijenta. Taj se termin, u to doba redovito veže uz sve krštenike koji snagom krštenja tvore sveti svećenički narod, a za zaređene službenike rabiće se pojam *presbyter*. Liturgijske službenike koji u Crkvi vrše službu posvećivanja ne dovodi se nužno u vezu sa starozavjetnim levitima ili svećenicima jer ni Krist ni apostoli nisu potjecali iz svećeničkog Levijeva plemena. Novost kršćanskoga kulta iziskivala je i novost svećeništva. Svećeništvo je bitna odrednica

⁶ POLYCARPUS, *Ad Philippenses*, 5,2.

⁷ O počecima pojma *diaconus* na kršćanskom Zapadu v. CH. MOHRMANN, *Études sur le latin des chrétiens. III. Latin chrétien et liturgique*, Ed. Storia e Letteratura, Rim 1979., 79-81.

⁸ Stoga kasniji (i današnji) pojmovi i sintagme *sveti red, svećenički red, sakrament reda, nizi i viši redovi, svećeništvo, svećenička služba*, kako primjećuje Santantoni, nisu na pravcu novozavjetnoga govora koji poznaje samo općenite pojmove služenja i poslanja u različitim njegovim inačicama: *διακονία, ἔθουσία, οἰκονομία, χάρις, χάρισμα, πέμπω, ἀποστέλλω, ἀπόστολος, πρεσβήτω*, usp. A. SANTANTONI, »Gli ordini sacri e i ministeri. I primi quattro secoli«, u: A. J. CHUPUNGCO [direzione di], *Scientia liturgica. Sacramenti e sacramentali*, Piemme, Casale Monferrato., 1998, IV, 210-211.

⁹ M. PROBST, »Wie weit trägt das gemeinsame Priestertum?«, *LJb* 45(1995), 5. Usp. E. LODI, »Ministero/Ministeri«, *o.c.*, 784. Vidi također: S. LANZA, »Un popolo sacerdotale. Liturgia e vita nelle prime comunità cristiane«, u: R. FALSINI [a cura di], *I laici nella liturgia. Un popolo sacerdotale nel dinamismo dell'azione liturgica*, Edizioni OR, Milano 1987., 24; A. LEMARIE, *I ministeri nella Chiesa*, Bologna 1977., 109. Važno je pritom spomenuti da termini *ἐπίσκοποι* i *πρεσβύτεροι* u prvim kršćanskim zajednicama nisu značenjski jasno distingvirani te da se nerijetko pojavljuju kao sinonimi, u značenju stariješina i nadglednika zajednica koje su im povjerene. Za opširniji pregled poimanja krsnog svećeništva kod svetih otaca upućujemo na zbornik radova: S. FELICI [a cura di], *Sacerdozio battesimale e formazione teologica nella catechesi e nella testimonianza di vita dei Padri*, LAS, Rim 1992.

svih krštenika, novog svećeničkog Božjeg naroda, dakle Crkve u kojoj razlikujemo opće i ministerijalno svećeništvo. Udioništvo svih krštenika u *tria munera* – u kraljevskoj, svećeničkoj i proročkoj službi – izvire iz sakramenata kršćanske inicijacije po kojima su krštenici uronjeni u Krista Svećenika, Proroka i Kralja.¹⁰ Još u VI. stoljeću, kako svjedoči *Sacramentarium veronense*, u liturgijskom će govoru biti živa svijest o svećeničkoj naravi svega naroda Božjega: liturgijska se zajednica vjernika ne naziva terminom *laici* nego sintagmama u kojima se čita krsna i ministerijalna narav sviju: *populus Dei, plebs Dei, aeclesia Dei, familia* ... Tim se izrazima, a osobito sintagmom *plebs Dei*, daje iskaz o »dijakonijskoj« a ne piramidalno-hijerarhijskoj uređenosti Crkve, unatoč postojanju već tada definiranih službi (*ordines*).¹¹ Stoga izraz *alter Christus*, koji će kasnija duhovnost i teologija pripisati samo prezbiterima Crkve, treba ponovno razumijevati u njegovu širem značenju i primjeni na sve Kristove vjernike jer su se svi krsnim preporođenjem, kako bi rekao Apostol, zaodjenuli Kristom (usp. *Gal 3,27*) i njegovim svećeništvom. Tako službe vjernika u Crkvi, *ministeria* i *munera*, kako zaređenih tako i nezaređenih službenika, treba uvijek gledati i tumačiti kroz prizmu trostrukog *munus baptismale*.¹²

Tek u takvom kontekstu shvaćanja zajednice možemo na ispravan način razumjeti mjesto i ulogu službi koje se s vremenom formuliraju kao ostijarijat, lektorat, egzorcistat, akolitat, subđakonat, đakonat, prezbiterat, episkopat, kao i

¹⁰ Usp. LG 12, 31, 34, 25, 36; AA 10; AG 15. Vidi također IOANNES PAULUS PP. II, *Adhortatio apostolica post-synodalis »Christifideles laici«*, 14 (EV 11,1647-1653). Šire o krsnom udioništvu u Kristovu *triplex munus* vidi: SINODO DEI VESCOVI (SEGRETERIA GENERALE), *Instrumentum laboris. Il sinodo su »Vocazione e missione dei laici nella Chiesa e nel mondo a venti anni del concilio Vaticano II«*, 22 aprile 1987, 25 (=EV 10,1647-1650).

¹¹ Za razumijevanje te tvrdnje potrebno je uočiti bitnu značajnsku razliku između kršćansko-liturgijskog i klasično-rimskog poimanja termina *populus*. Dok je u Rimu *populus* bio podijeljen na *plebs* (puk) i *ordines* (oni koji su upravljali pukom: *ordo senatorius*), kršćani grade drugačiju podjelu: *populus christianus* jest »puk« ali u novom značenju: on je *plebs Dei* u koji su uključeni i *ordines*. I puk i oni koji vrše službu u puku imaju svoju izvornost u Bogu koji je *ordinum distributor officiorumque dispositor* (Ve 951). Oni koji vrše službu u kršćanskoj zajednici nisu samo *ordo governans* nego su prije svega *ordo sacratus* (Ve 947). Usp. A. M. TRIACCA, »La terminologia ministeriale del 'Sacramentario Veronese'. Contributo all'approfondimento del sacerdozio dei fedeli«, u: S. FELICI, *Sacerdozio battesimale e formazione teologica nella catechesi e nella testimonianza di vita dei Padri, o.c.*, 202-205. Valja ipak uočiti da u takvom govoru Veronskog sakramentarija (VI. st.) o ministerijalnosti svega naroda Božjega i o svećeničkom dostojanstvu svih krštenika prepoznajemo elemente anakronizma: liturgija je govorila jezikom koji je stvarna praksa crkve već bila zaboravila.

¹² Pri govoru o »krsnom jedinstvu« svih krštenika valja imati na umu i različitost između *sacerdotium commune* i *sacerdotium ministeriale* u Crkvi. Dogmatska konstitucija o Crkvi ističe da se opće i ministerijalno svećeništvo razlikuju bitno (*essentia*), a ne samo po stupnju (*gradu*), (LG 10).

uloge što su ih u onodobnoj Crkvi imali ispovijedaoci (*confessores*), udovice (*viduae*) i djevice (*virgines*).¹³

1.2. Od raznolikosti karizmi do raznolikosti službi

Apostolska vremena nisu poznavala diobu Crkve na *službenike* i *laike* nego je, kako primjećuje P. F. Bradshaw, postojala jedna jedinstvena razdioba na *Crkvu* i *svijet*, dakle na one koji su u Crkvi i one koji su izvan nje.¹⁴ Misionarska crkva bila je okrenuta *ad extra*. Stoga se gradila i poticala zajednička odgovornost svih krštenika za vršenje Kristove svećeničke službe, već prema različitim darovima (*karizmama*) Duha Svetoga. Rast Crkve sa sobom nosi i organiziranje života crkvenih zajednica, a to nužno uključuje i definiranje pojedinih službi unutar zajednice. Stoga će Amalar iz Metz kasnije ustvrditi: *Crescente ecclesia crevit officium ecclesiasticum*.¹⁵ Uskoro se međutim karizme, koje su bitno obilježile život prve Crkve, institucionaliziraju; karizme se u zajednici počinju shvaćati kao *službe* (*officia*). Tako i samo čitanje Riječi Božje u zajednici, kako svjedoči *Traditio apostolica*, postaje trajnom službom koju vrše službenici čitači (*lectores*).¹⁶ Brojni čini koji su u apostolsko i poapostolsko doba po naravi pripadali vjernicima laicima, već se od IV. stoljeća prenose isključivo na zaređene službenike.¹⁷ Sve te procese institucionaliziranja karizmi i institucionaliziranja Kristove svećeničke službe u zajednici možemo pratiti paralelno s udaljavanjem vjerničke zajednice od liturgijskih čina. Liturgija se počinje shvaćati kroz vršenje ministerijalnosti zaređenih službenika tako da se od poimanja liturgije kao jednostavnog *offerre* prelazi na shvaćanje *offerre pro*.¹⁸ Zajednica se Crkve strukturira po piramidalnom hijerarhijskom modelu čiju bazu čine laici kao oni koji nemaju moći ni vlasti jer je hijerarhijska piramida strukturirana po kvantiteti moći i vlasti.¹⁹

¹³ O komunitarnoj i eklezijalnoj dimenziji ranokršćanskoga bogoslužja vidi A. PISTOIA – A.M. TRIACCA [ed.], *L'assemblée liturgique et les différentes rôles dans l'assemblée. Conférences Saint-Serge. XIIIe semaine d'études liturgiques* (Paris 1976), Edizioni liturgiche (Subsidia 9), Rim 1977. O uloji »predsjedatelja« slavlja u liturgiji bizantinskoga obreda vidi M. KUNZLER, *Liturgischer Leitungsdienst zwischen Ordination und Beauftragung. Die ostkirchliche Sicht*, LjB 46(1996), 158-177.

¹⁴ Usp. P. F. BRADSHAW, »Modèles de ministère. Le rôle des laïcs dans la liturgie«, LMD 154(1983), 131.

¹⁵ AMALARIUS, *De ecclesiasticis officiis*, II,6.

¹⁶ Usp. *Traditio apostolica*, 11: B. BOTTE [ed.], *La Tradition apostolique de Saint Hippolyte*, Aschendorff, Münster⁵1989., 30.

¹⁷ Kao ogledne primjere spomenimo tek pričest bolesnika u njihovim domovima te pomazanje bolesnika.

¹⁸ Usp. R. BERGER, *Die Wendung »offerre pro« in der römischen Liturgie*, Münster 1965.

¹⁹ Usp. P. F. BRADSHAW, »Modeles de ministere«, o.c., 136.

Pozadinu takvoga obrata nalazimo dobrim dijelom u omasovljenju kršćanstva. Razvoj Crkve i implementacija evanđelja u rimsko društvo poprimit će obilježja novoga religiozno-društvenog ozračja. *Civitas romana* i prosperitet kojeg je promovirala onodobna rimska sila zasigurno se nisu temeljili na *servitium* ili *ministerium*, vlastite kršćanskom propovijedanju, nego na *dignitas* i *honor*. Širenjem kršćanstva paralelno se događala, osobito nakon Milanskoga reskripta, i svojevrsna romanizacija Crkve u kojoj *ministerijalnost* crkvenih službi postupno ustupa mjesto službi shvaćenij kao *část* i *dostojanstvo* (*honor, dignitas*).²⁰

1.3. Od raznolikosti službi do raznolikosti staleža

Ustrojstvo prve Crkve ravnalo se karizmama, a već od V. stoljeća ravna se službama (*officia*) koje se temelje na *potestas*. Uskoro će se oni koji su nosioci službe i vlasti u Crkvi smatrati posebnim *staležom*, klericima, tako da se u diobi crkvene zajednice ide korak dalje. Od početnog karizmatskog i evanđeoskog pogleda koji je poznao samo diobu na Crkvu i svijet, prešlo se na dvopolnu diobu na klerički i laički stalež (*status*), diobu kojoj nije temelj naviještanje evanđelja nego vršenje moći u Crkvi (zaokret *ad intra*). U takvom novom poimanju uz svaku se crkvenu službu veže i odgovarajuća *část* (*honor*) tako da se i službe ne vežu više primarno uz liturgiju i djelo Crkve nego uz napredovanje u crkvenoj hijerarhiji. Ostijarijat, tada prvi stupanj u crkvenim službama, postaje »malim vratima« u crkvenoj karijeri koja se shvaćala kao napredovanje u *cursus honorum*. Zato će Bradshaw niže crkvene službe ili redove nazvati »kleričkim katekumenatom«, razdobljem pripreme za svećeničku službu.²¹ Tako sve službe postaju »red«, niži ili viši. Niži redovi (*ordines minores*) – ostijarijat, lektorat, egzorcistat, akolitat i podđakonat – uskoro se podjeljuju samo onima koji pretendiraju za više redove (*ordines maiores*). Na taj su način sve crkvene službe bile klerikalizirane, iako su u crkvenoj praksi kroz povijest dužnosti tih službenika

²⁰ Kao primjer navodimo najstarije molitve posvete svećenika: u molitvi što je na početku trećeg stoljeća čitamo u *Traditio apostolica* biskup na svećenika-kandidata zaziva *spiritum gratiae* et *consilium presbyterii* (*Traditio apostolica*, 7: B. BOTTE [ed.], *La Tradition apostolique de Saint Hippolyte*, 20), a tri stoljeća mlađi *Sacramentarium Veronense* u epiklezi posvetne molitve u prvi plan stavlja *presbyterii dignitas*, tako da su ključni pojmovi te posvetne molitve *dignitas, ordo* i *honor*. Usp. *Sacramentarium Veronense (cod. Bibl. Capit. Veron. LXXXV[80])*, ed. L.C. Mohlberg, Herder, Rim³ 1994, 954. Teološku analizu posvetnih molitava za ređenje đakona, svećenika i biskupa u spomenutim liturgijskim izvorima, vidi u A. CHUPUNGCO, *'Servitori' di Cristo nella Chiesa. Vescovi, presbiteri, diaconi, laici*, Piemme, Casale Monferato 1986.

²¹ Usp. P. F. BRADSHAW, »Modèles de ministère«, *o.c.*, 138. Čin stupanja u klerički stalež, karakterističan po obredu tonsure i predaji odjeće nižih službenika (*cota, superpelliceum*), Righetti će nazvati »iniziazione clericale«, usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, Milano² 1959., IV, 371.

nerijetko vršili laici, bez prethodnog uvođenja u niže redove i bez pretendiranja u stalnu crkvenu službu. Već u apokrifnom spisu *Statuta ecclesiae antiqua*²², nastalom u južnoj Galiji krajem V. stoljeća, za službu vratara, čitača, akolita i podđakona vežu se termini *ordinare* i *ordinatio* što će ubrzo prihvatiti šira crkvena praksa. Do tada su se naime, kako ističe *Traditio apostolica*, samo službe đakona, prezbitera i biskupa podjeljivale ređenjem, karakterističnom po polaganju ruku, a ostale su se službe podjeljivale jednostavnim izborom i postavljanjem odnosno uvođenjem u službu.²³ U XI. stoljeću niži redovi (*ordines minores*: ostijarijat, lektorat, egzorcistat i akolitat) postaju redoviti i obvezni *iter* za više redove, a od kraja 12. stoljeća, odlukom Inocenta III, podđakonat biva pribrojen među *ordines maiores*, zajedno s dakonatom i prezbiteratom.²⁴ Povijest liturgijskih tradicija kršćanskoga Istoka od samih početaka do danas poznaje samo dva niža reda: lektorat i podđakonat.

Od V. stoljeća u Rimu, a odskora i izvan Rima, pored *scholae cantorum* počinju se uz katedralne crkve formirati posebne *scholae lectorum*, u koje su bili uključivani dječaci s nakanom da ih se formira za buduće crkvene službe.²⁵ Slične dječeačke škole nastaju i u monaškim zajednicama, a Sabor u Toledo (god. 529.) obvezuje sve svećenike na župama da u svoje domove prime dječake koje će »psalmis parare, divinis lectionibus insistere et in lege domini erudire« kako bi se između tako pripremljenih kandidata mogli izabirati budući svećenici.²⁶ *Schola lectorum*, koju vodi i u njoj poučava svećenik *primicerius*, funkcionirala je negdje po principu kolegija ili konvikta a negdje po principu »otvorene« ili javne škole koju dječaci pohađaju od svojih kuća. Znakovito je uočiti da se u te škole dječaci uključuju već u najranijoj dobi, ponegdje čak od pete godine, iako se pristup višim redovima dopuštao tek u odrasloj dobi (nakon 18. ili 20. godine). Iz

²² *Statuta ecclesiae antiqua*, u: C. MOUNIER [ed.], *Concilia Galiae 314-506*, (CCL 148), Turnhout 1963.

²³ U spisu se ističe da se službe đakona i svećenika podjeljuju ređenjem (*ordinatur*; χειροτονεῖν), a službe udovicā (*viduae*), čitača (*lectores*), djevičā (*virgines*) i podđakonā (*subdiaconi*) podjeljuju se izabranjem i postavljanjem (*eligitur ex nomine*; *instituitur*, καθίστασθαι), usp. *Traditio apostolica*, 7-14 (ed. B. BOTTE, o.c., 20-32).

²⁴ Usp. A. SANTANTONI, »Gli ordini sacri e i ministeri«, o.c., 262-263. *Codex iuris canonici* iz 1917. nije dopuštao ređenje »per saltum«, tj. bez primanja prethodnih (nižih) redova (usp. kann. 108, 118, 973, 974, 977, 1004, 2374). Novi Zakonik kanonskoga prava sačuvao je taj ostatak »kleričkog« obilježja crkvenih službi odredbom o dopuštenosti promicanja u svete redove samo onih kandidata koji su prethodno primili i kroz određeno vrijeme vršili službe čitača i akolita (kan. 1035 §1).

²⁵ U Rimu se, uz lateransku *schola cantorum*, spominje i posebna škola dječaka u *Via Merulana*. O počecima takvih »škola« vidi J. M. LUNGKOFER, »Die Vorstufen zu den höheren Weihen nach dem 'Liber Pontificalis'«, ZKTh 66(1942) 1-19.

²⁶ Usp. M. KUNZLER, *Das Charisma der Liturgie. Zu Theologie und Ausgestaltung der liturgischen Leienstienste*, Bonifatius, Paderborn 2001., 133.

redova tih dječaka izabiru se vršitelji službe čitača u bogoslužju kršćanskih zajednica jer nije postojala dobna granica za povjeravanje te službe. Duchesne ističe praktične razloge i motive koji su naveli na proširenje takve prakse: jasni, prodorni i reski glasovi dječaka lakše su dominirali prostranim kršćanskim bazilikama i omogućavali bolju čujnost Riječi koju su čitali.²⁷

Spomenuta praksa povjeravanja službe čitača dječacima donijela je sa sobom i neželjenu posljedicu koja se odrazila i na poimanje ostalih nižih redova: klerikalizacija i infantilizacija nižih redova. Infantilizaciju pojedinih liturgijskih službi – gotovo svih nižih redova – uzrokovat će i kasniji razvoj službe »ministranata« koja se razvija usporedo s nastankom »privatnih misa«. Prisustvom ministranata i njihovim odgovorima na pozdrave i molitve svećenika htjelo se zapravo sačuvati komunitarni karakter euharistijskoga slavlja, odnosno ne zaniijekati misu kao *synaxis*, barem u rudimentarnoj formi, pa i onda kad se ona »slavi« kao *missa privata*.²⁸ Prvi ministranti uzimali su se iz redova »klerika«, dakle između pripadnika »nižih redova«, što je bilo moguće jedino u nekim crkvama (katedralnim i samostanskim). Analogno takvoj praksi, u zajednicama u kojima nije bilo ustanovljenih nižih redova, u službu ministranata počinju se primati dječaci »ne-klerici«, pa se preko te službe na neizravan način laicima otvara pristup oltaru. Ipak, uloga se ministranata svodi samo na prisustvovanje euharistijskome slavlju i na odgovaranje svećeniku, a stvarna služba čitača gotovo iščezava: evanđelje je i dalje pridržano za đakona a navještaj prvoga čitanja povjerava se subđakonu.

Hijerarhijski obojeno i klerikalizirano ustrojstvo Crkve može se čitati također u srednjovjekovnoj i novovjekovnoj liturgiji, ekleziologiji i dogmatici, a na plastičan način i u liturgijskoj arhitekturi. Metamorfoza ranokršćanske *domus ecclesiae* i bazilike u kojoj se prostornim jezikom definiralo mjesto za katekumene, pokornike, udovice, djevice, pjevače, čitače, đakone, prezbitere i biskupe, u srednjovjekovnu katedralu ili kasnije u baroknu crkvu, dopušta sve manje liturgijsko-teološkog mjesta kršćanskoj zajednici i očitovanju Crkve kao zajednice, svetog saziva. Sami razvoj naziva, koji od *domus ecclesiae* degenerira u *ecclesia cathedralis*, pokazuje da označnica kršćanskog liturgijskog prostora nije više *Ecclesia* ili *communitas* nego onaj komu pripada *cathedra*. Tako i sam pro-

²⁷ L. DUCHESNE, *Les origines des cultes chrétiens. Étude sur le latine avant Charlemagne*, Pariz, ⁵1925., 367: »Il y avait dans la corporation beaucoup de jeunes enfants. Leurs voix argentines perçaient les immenses espaces des basiliques et portaient jus'aux rangs les plus lointains de l'assemblée.«

²⁸ Usp. M. KUNZLER, *Das Charisma der Liturgie, o.c.*, 146. Različite će pokrajinske sinode inzistirati da se ne dopusti slavlje mise bez prisustva ministranta-poslužitelja pa tako god. 1227. sinoda u Trieru propisuje: »Nullus sacerdos celebrare missam praesumat sine clerico secundante«, *ibid.*

stor na govornjiv način oslikava poimanje Crkve, liturgije i liturgijskih službi kroz stoljeća.

Sve do pred koje desetljeće i sama se povijest Crkve pisala kao povijest papa, a povijest mjesne Crkve kao kronološki pregled pothvata što su ih poduzimali mjesni biskupi.²⁹ Dovoljno je samo spomenuti von Pastora čija višesveščana *Storia dei papi*³⁰ slovi kao nezaobilazni priručnik crkvene historiografije. Takav pristup povijesti Crkve transparentno oslikava višestoljetno shvaćanje Crkve i njezina poslanja u svijetu, shvaćanje koje je bitno degeneriralo od ranokršćanske svijesti o zajednici krštenika i svećeničkom narodu (*plebs sancta*) do poimanja o strogo hijerarhijski uređenoj zajednici vjernika. Zaređeni crkveni službenici, prvenstveno prezbiteri, bili su promatrani prvenstveno kroz službu posvećivanja (*munus sanctificandi*), čime se lik svećenika izjednačio sa starozavjetnom ili nekoć poganskom – eminentno kulturnom – ulogom u vjerničkoj zajednici. Prvenstvena se uloga svećenika svodila na *conficere corpus Christi*, dakle na slavlje Euharistije ali ne u vidu njezine eklezijalnosti i komunitarnosti nego samo u vidu sakramentalne moći transubstancijacije kruha i vina.³¹

2. Obnova Crkve kao svećeničkog naroda Božjeg

Prethodno oslikana struktura klerikaliziranih crkvenih službi dočekala je Drugi vatikanski sabor i posaborsku liturgijsku obnovu. Različita gibanja u krilu Crkve kroz XX. stoljeće dovela su do novog poimanja crkvenih službi. Liturgijski pokret koji je liturgiju počeo definirati kao djelo čitave Crkve, Glave i svih njezinih udova, zatim karizmatički pokreti koji ističu vrijednost darova (karizmi) i ministerijalnost svakog člana Crkve, te teologija koja se sve više zanima za ranokršćansku crkvenu praksu, zajedno su doprinijeli novom shvaćanju crkvenih službi koje se neće ostvarivati u okviru kleričkoga staleža nego u okviru života i rasta Crkve. Sva ta gibanja ponovno su otkrivala staro a uvijek novo lice Crkve, Crkve kao svećeničkog naroda Božjeg.

Osnovna ideja vodilja obnove službi u bogoslužju bila je poimanje i manifestiranje Crkve kao svetog saziva, kojeg apostol Petar definira kao »rod izabrani,

²⁹ Usp. D. POWER, *Gifts that differs. Lay Ministries Established and Unestablished*, New York, 1980., 83.

³⁰ L. VON PASTOR, *Storia dei papi dalla fine del Medio Evo*, Rim, 1910.-1934. Spomenimo i neke suvremene historiografe koji na sličan način pristupaju pisanju povijesti Crkve: J. KELLY, *Grande dizionario dei papi*, Piemme, Casale Monferrato 1989.; J. KELLY, *Vite dei papi. Le biografie degli uomini che guidarono duemila anni di storia della Chiesa*, Piemme, Casale Monferrato 1995.

³¹ Usp. C. MILITELLO, »La progressiva 'crescita' del ministero ordinato«, RL 83(1996), 38.

kraljevsko svećenstvo, sveti puk« (*IPt* 2,9).³² To otkriće saborskih otaca dovelo je do obnovljene svijesti da laici nisu *narod* ili *puk* nego *narod Božji* shvaćen u slici otkupljenikâ koji imaju udioništva u Kristovu svećeništvu. Saborska konstitucija o svetoj liturgiji zorno ističe da sav narod Božji, snagom krštenja (*vi baptismatis*) ima pravo i dužnost (*ius et officium*) na puno, svjesno i djelatno sudjelovanje u liturgijskim činima (SC 14). Takvo sudjelovanje nužno uključuje laike i u liturgijske službe.

Međutim, četiri desetljeća nakon proglašenja saborske konstitucije još se uvijek diskutira o *pravima* laika da kroz liturgijske službe sudjeluju u bogoslužju, dok onaj drugi stupanj, o stvarnim *dužnostima* i *službama laika* u bogoslužju, još nije dosegnut. Liturgijski čini nisu, naime, privatni čini: oni su slavlje Crkve koja je otajstvo jedinstva. Stoga liturgijski čini, istaći će Koncil, »pripadaju čitavom Tijelu Crkve te ga očituju i na nj se odnose; ali pojedine njegove udove dosežu na različit način, prema raznolikosti staleža, službi i djelatnog učešća« (SC 26). Ta *diversitas* službi i stupnjeva sudjelovanja treba da se očituje u svakom liturgijskom slavlju, primarno iz dva razloga: liturgija je djelo Crkve a ne samo zaređenih službenika; kroz takvo bogoslužje očituje se sama Crkva kao otajstvo jedinstva, *sacramentum unitatis* (SC 26). Pravi identitet vjernika laika i njihovo izvorno dostojanstvo, mogu se stoga otkriti samo unutar toga jedinstva, unutar Crkve koja je otajstvo jedinstva.³³ Stoga naša nedovoljna otvorenost oživljavanju liturgijskih službi koje pripadaju laicima možda se odveć jednostavno obrazlaže kleričkim nepovjerenjem prema vjernicima laicima ili inim »praktičnim« ili »tradicijskim« razlozima, pri čemu se sve tradicionalno olako proglašava tradicijskim. Vjerujem da su razlozi dublje ekleziološke i teološke naravi: još nije u Crkvi zaživjela svijest o svećeničkom dostojanstvu svih krštenika. Na svakom slavlju krštenja novokrštenicima svečano proklamiramo da su postali *udovi Krista Svećenika, Proroka i Kralja*. Može li se to krsno udioništvo u Kristovoj svećeničkoj službi doista vidjeti u našim bogoslužjima?

2.1. Nova raznolikost liturgijskih službi

S hijerarhijskog i crkveno-kanonskog motrišta liturgijske se službe mogu podijeliti na tri kategorije: na prvom su mjestu zaređeni službenici, *ministri*

³² O liturgijskoj manifestaciji sveopćeg svećeništva krštenika vidi: C. MILITELLO, »Convocati a compiere il servizio sacerdotale. Per una rinnovata coscienza celebrativa«, u: R. FALSINI [a cura di], *I laici nella liturgia. Un popolo sacerdotale nel dinamismo dell'azione liturgica*, Edizioni OR, Milano 1987., 44-71.

³³ Usp. IOANNES PAULUS PP. II, *Adhortatio apostolica post-synodalis 'Christifideles laici'*, 8 (EV 11,1635).

*ordinati*³⁴: biskupi, svećenici i đakoni; drugu kategoriju čine službenici koji su u službu »postavljeni«, *ministri instituti*³⁵: čitači i akoliti. Na kraju, novu kategoriju čine *ministri de facto* ili *ministri deputati*. Tim potonjim izrazom (*ministri deputati*), iako ga ne susrećemo u crkvenim dokumentima, pokušavamo iznaći prikladan tehnički termin za one službenike koji nisu niti zaređeni niti obredom postavljeni (*instituti*) u službu koju vrše nego im je vršenje neke liturgijske službe jednostavno povjereno za određeno vrijeme (*ex deputatione temporanea*, kan. 230, §1) ili *ad actum*. Tu ubrajamo službenike koje zajedničkim imenom nazivamo *ministranti*, vjernike laike koji vrše službu čitača ali u tu službu nisu obredno uvedeni (nisu *rite instituti*), te službenike koji nisu izravno u službi oltara nego u službi zajednice: vratar, psalmist, pjevači, orguljaš, tumač bogoslužja, sakristan³⁶ ... Ističemo i službu izvanrednog služitelja pričesti kojeg također ubrajamo među vršitelje posebnih službi.³⁷

³⁴ Da bi se razumjela razlika ne samo u stupnju nego i bitna razlika između zaređenih i svih drugih službenika, važno je uočiti da službe zaređenih službenika proizlaze iz sakramenta Reda, dok službe, dužnosti i uloge vjernika laika proistječu iz sakramenata Krštenja i Potvrde, odnosno – za mnoge – iz sakramenta Ženidbe. Zaređenog službenika ne čini služba takvim nego sakrament svetoga Reda. Usp. IOANNES PAULUS PP. II, *Adhortatio apostolica post-synodalis 'Christifideles laici'*, 22-23 (EV 11,1687-1690).

³⁵ Potrebno je preferirati taj izričaj pred sintagmom *ministri non ordinati* (nezaređeni službenici) kako bi se istakao pozitivni aspekt svakog oblika služenja u Crkvi. Biskupska sinoda god. 1987., raspravljajući o temi poziva i poslanja laika, pojam službenika koji su u službu uvedeni *postavljanjem* definira ovako: »Ministerium institutum appellatur servitium nomine et auctoritate ecclesiae stabiliter (etsi non necessarie perpetuo) exercendum, peculiarem participationem in triplici munere Christi implicans«, SYNODUS EPISCOPORUM (1987), *Elenchus ultimus propositionum 'Post disceptationem' de vocatione et missione laicorum in ecclesia et in mundo viginti annis a Concilio Vaticano II elapsis. Textus septimo coetus synodi episcoporum reservatus (sub secreto)*, 29 octobris 1987, propositio 18 (EV 10,2146).

³⁶ Nova *Opća uredba Rimskoga misala* vršitelja službe sakristana (*sacrista*) svrstava među liturgijske službenike definirajući: »sacrista, qui libros liturgicos, paramenta et alia, quae in celebratione Missae sunt necessaria, diligenter disponat«, ³IGMR 105a.

³⁷ Za jasno svrstavanje izvanrednog služitelja pričesti među vršitelje posebnih službi važno je imati na umu da liturgijske odredbe govore o povjeravanju te službe a ne o postavljanju u službu. Služba se dakle ne prima *per institutionem* nego jednostavno odobrenjem mjesnog ordinarija ili pak, u pojedinačnim slučajevima, odobrenjem svećenika slavitelja. Usp. S. CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Instructio 'Immensae caritatis'*, 1 (EV 4,1927). Mjesni ordinarij daje poimenice mandat određenim vjernicima laicima za djeljenje svete pričesti. Taj se mandat može dotičnim vjernicima povjeriti zasebnim liturgijskim činom, bilo u misi bilo izvan mise, ali se takav čin ne može smatrati »obredom postavljanja« u službu. Sam liturgijski čin predavanja odnosno preuzimanja mandata ne poznaje naime nikakvu obrednu *traditio instrumentorum*, karakterističnu za ređenja te za postavljanja u službe čitača i akolita. Kao ogledni primjer liturgijskog povjeravanja »službe« djelitelja svete pričesti upućujemo na praksu Crkve u Italiji: CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Benedizionale*, Città del Vaticano 1992., nn. 2013-2028. I najnovije liturgijske odredbe poimaju »službu« izvanrednog služitelja pričesti na jednak način: nova *Institutio*

Međutim pored te kanonsko-juridičke i hijerarhijske strukture crkvenih službi, važno je ukazati i na onu liturgijsko-teološku raspodjelu službi u bogoslužju. *Opća uredba Rimskoga misala* u poglavlju o dužnostima i službama u misi poznaje drugačiju raspodjelu službi. Na prvom se mjestu govori o dužnostima i službama zaređenih službenika, zatim o dužnostima i službama Božjega naroda te na trećem mjestu o posebnim službama.³⁸ Time je cijeloj okupljenoj zajednici povjerena liturgijska služba, *munus liturgicum* koji joj po naravi pripada. Obnovljena ekleziologija koja želi razotkriti novo lice Crkve teži za tim da vjernike laike ne promatra i ne definira kroz ono što oni *nisu* nego kroz ono što oni *jesu*.³⁹ Umjesto dosadašnjeg negativističkog govora o laicima kao *ne-svećenicima* ili *ne-klericima* potrebno je o laicima govoriti u svjetlu njihova »laičkog dostojanstva« i kršćanskog poslanja. Kršćansko dostojanstvo, o kojem liturgija govori kao daru što proizlazi iz Otajstva-Krista⁴⁰, nije darovano samo prezbiterima nego snagom krštenja svim vjernicima te stoga s pravom možemo govoriti o *dignitas laicalis* a ne samo o povijesno uvriježenoj *dignitas presbiteralis*.

Kad je riječ o liturgijskim službama ne govorimo dakle samo o zaređenim službenicima. To je novost postkoncilske ekleziologije i liturgije. U dokoncilskoj liturgiji razlikovali smo pet *ordines minores* (ostijarijat, lektorat, egzorcistat, akolitat i podđakonat) i tri *ordines maiores* (đakonat, prezbiterat i episkopat). Dokidanjem nižih redova (*ordines*), nisu dokinute i službe (*officia*) koje su pripadale tim nižim redovima nego su one povjerene vjernicima laicima. I to je jedan od načina kojima se htjelo na očevidan način pokazati da je liturgija djelo Crkve, svih njezinih udova, koji po svom krsnom pozivu vrše svećeničku službu u Crkvi. Vrijedno je stoga ukazati i na komunitarnu odnosno eklezijalnu dimenziju kršćanskoga bogoslužja. Drugi vatikanski sabor uveo je u teološki govor o sveopćem svećeništvu vjernika bitnu terminološku novost: umjesto izričaja *sacerdotium universale*, koji su promovirali protestantski autori, Sabor uvodi sinta-

generalis Missalis Romani tu službu ubraja među »ostale« službe (*cetera munera*), usp. IGMR 100.

³⁸ Za razumijevanje je važno uočiti i terminološku razliku kojom ²IGMR pokazuje različite oblike sudjelovanja u bogoslužju: *De officiis et ministeriis ordinis sacri* (59-61); *De officio et munere plebis Dei* (62-64); *De ministeriis peculiaribus* (65-73). *Instructio generalis Missalis Romani* u svom trećem tipskom izdanju istim rasporedom ali drugačijim nazivljem definira liturgijske službe: *De officiis ordinis sacri* (92-94); *De muneribus populi Dei* (95-97); *De ministeriis peculiaribus* (98-107).

³⁹ O potrebi novog »pozitivnog« govora o dostojanstvu i ulozi vjernika laika u Crkvi vidi: IOANNES PAULUS PP. II, *Adhortatio apostolica post-synodalis 'Christifideles laici'*, 9 (EV 11,1636). Usp. gore bilj. 35.

⁴⁰ Usp. *Missale Romanum*, zbornu molitvu danje mise Rođenja Gospodinova: »Deus, qui humanae substantiae dignitatem et mirabiliter condidisti et mirabilibus reformasti«.

gmu *sacerdotium commune* ističući time da se na Kristovu svećeništvu participira jedino u zajedništvu s drugima.⁴¹

2.2. Vjernička zajednica kao nositelj službe u Crkvi

Prvu službu u liturgiji Crkve vrši Crkva sama kao Tijelo Kristovo. Kršćanska je zajednica prvi službenik bogoslužja, prije ijednog drugog službenika, zaredenog i nezaredenog. Doista, kršćanskog bogoslužja nema bez Crkve, bez zajednice vjernika. Stoga svi oni koji kao krštenici tvore liturgijsku zajednicu treba da se dožive kao akteri bogoslužja, kao aktivni slavitelji bogoslužnih čina. Vrijedno je u tom smislu ponovno posvijestiti važnost prve rubrike kojom znakovito započinje obnovljeni *Ordo missae*. U predkoncilskom misalu prva rubrika reda mise započinjala je riječima *Sacerdos paratus cum ingreditur ad altare (Kad svećenik bude spreman pristupi oltaru)*. Novi *Ordo missae* čini bitni zaokret i prvu rubriku formulira sintagmom *Populo congregato, sacerdos cum ministris ad altare accedit (Kad se narod skupi, svećenik sa službenicima pristupi oltaru)*. Tim se riječima ističe da je u obnovljenoj liturgiji okupljena zajednica osnovni subjekt slavlja. Shvatimo li da je Crkva, zajednica vjernika, subjekt slavlja, lako ćemo razumjeti novi govor o vršenju liturgijskih službi: liturgijski su čini djelo čitave zajednice ali pojedine udove Crkve zahvaćaju na različit način, prema raznolikosti staleža, službi i djelatnog učešća (usp. SC 26).

Eklatantni izričaji sveopćeg svećeništva u liturgiji Crkve više su nego česti. Dovoljno je samo zamijetiti tzv. *mi*-formulacije u liturgijskoj euhologiji, pa i u sržnom dijelu euharistijskoga slavlja – u euharistijskim molitvama –, što nije ostatak nikakvog predsjedateljeva majestetskog plurala niti gramatičkog plurala prezbitera koncelebranata. Riječ je o izrazu koji čitavu zajednicu čini subjektom slavlja.⁴² S eklezijalnog i liturgijskog motrišta taj plural postaje »liturgijskim singularom« jer zajednica okupljenih pojedinca postaje »jednim« Tijelom Kristovim. Izdvojio bih samo neke izričaje iz Prve euharistijske molitve u kojoj se okupljena zajednica, Crkva, naslovljuje kao *plebs sancta, familia, circumstantes, qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis*. Na temelju tih i sličnih euholoških tekstova te na temelju dokumenata crkvenoga učiteljstva nedvojbeno se liturgijsku

⁴¹ P. J. Cordes primjećuje da se luterovskim terminom *sacerdotium universale* pokazuje da to svećeništvo pripada »non all'uno o all'altro, bensì a tutti i cristiani, senza limiti o riserve di sorta«, dok se saborskim izričajem *sacerdotium commune* ide korak naprijed i ističe da se u svećeništvu ima udjela »solo insieme con gli altri«, jer »quod commune cum allis est, desinet esse proprium«, usp. P. J. CORDES, »'Siete un sacerdote regale'. Radici bibliche di un'espressione riscoperta«, u: S. FELICI, *Sacerdozio battesimale e formazione teologica, o.c.*, 20-21.

⁴² Usp. H. LEGRAND, »Le rôle des communautés locales«, LMD 215 (1998), 14-15.

zajednicu može nazvati terminom *celebrantes* odnosno *Ecclesia celebrans, communitas celebrans*. Takva nam razmišljanja sugerira i izričaj *sacerdos celebrans* koji višekratno susrećemo u *Općoj uredbi Rimskoga misala*, a koji zapravo pretpostavlja da *presbyter* nije jedini *celebrans*, nego da su *celebrantes* i svi okupljeni, svatko prema svom stupnju i službi.⁴³ U prilog tomu ide i činjenica da se sve do X. stoljeća termin *celebrare* primjenjivao na zajednicu a ne na pojedince koji su vršili posebne službe u zajednici⁴⁴, a i samo izvorno značenje toga glagola u rimskom religioznom rječniku pokazuje da se doista bez okupljenog naroda ne može slaviti jer *celebratio* je uvijek javni i zajednički čin⁴⁵. Stoga u teološkom govoru uvriježena sintagma da svećenik vrši bogoslužje *in persona Christi* ili pak *in persona Ecclesiae* pokušajmo razumjeti u interpretaciji Inocenta III. (1198.–1216.) kao vršenje bogoslužja *ex persona totius Ecclesiae*⁴⁶. Predsjedatelj slavija u liturgiji ne vrši svoju ulogu predjedanja smostalno nego u suodnosu s

⁴³ Usp. L. MOLDONADO, »Chi celebra. L'assemblea liturgica, soggetto integrale della celebrazione«, u: D. BOROBIO [ed.], *La celebrazione nella Chiesa. I. Liturgia e sacramentaria fondamentale*, Elle Di Ci, Leumann (Torino) 1992., 211. Vidi također P. BAŠIĆ, *Slaviti euharistiju po Misalu Pavla Šestoga*, Zagreb 1992., 8.

⁴⁴ Analiziramo li euhologiju u *Sacramentarium Veronense*, zamijetit ćemo da glagol *celebrare* redovito prati subjekt u pluralu, izražen zamjenicom ili nekom kolektivnom odnosno zbirnom imenicom (npr. *populus, ecclesia*), usp. D. SARTORE, »La celebrazione cristiana e le sue componenti«, u: *Celebrare il mistero di Cristo. Manuale di liturgia*, [a cura dell'Associazione Professori di Liturgia], CLV – Ed. Liturgiche, Rim, 1993., I,340-341.

⁴⁵ Usp. M.P. ELLEBRACHT, *Remarks on the Vocabulary of the Ancient Orations in the Missale Romanum*, Utrecht ²1966., 136-137. Autorica glagolu *celebrare* pridjeva osnovno značenje: »to solemnize by a religious festival, to perform a public ritual act« (str. 136). Vlastito značenje glagola *celebrare* jest »frequentare, frequenter adire, visitare, sapius cum aliquo esse«: AE. FORCELLINI, *Lexicon totius latinitatis*, Padova ⁴1940.; usp. također *Thesaurus linguae latinae*, Lipsia 1910., III/1, 739-740. Od posebne je važnosti, za ovu tematiku, monografska studija: B. DROSTE, »*Celebrare* in der römischen Liturgiesprache. Eine liturgischesgeschichtliche Untersuchung, München 1963. Kratki pregled razvoja značenja glagola *celebrare* kroz liturgijsku tradiciju vidi u S. MAGGIANI, »Celebrare/partecipare nello Spirito. Per un pieno coinvolgimento nel mistero celebrato«, u: R. FALSINI [a cura di], *I laici nella liturgia. Un popolo sacerdotale nel dinamismo dell'azione liturgica*, Edizioni OR, Milano 1987., 81-84. Preglednu raspravu o etimološkom podrijetlu te značenju toga glagola u klasičnom, općenito kršćanskom i specifično liturgijskom latinitetu pruža i M. SODI, »Celebrazione«, NDL 217-219 (s pratećom bibliografijom).

⁴⁶ INOCENTIUS III, *De sacro altaris mysterio*, III,5: PL 217,844c. Za razumijevanje prezbiterova djelovanja u bogoslužju *in persona Christi* upućujemo na studiju D. M. FERRARA, »'In persona Christi'. Valeur et limites d'une formule«, LMD 215, (1983), 59-78. Autor završava tvrdnjom da se izraz u tradiciji Crkve ne koristi »pour 'représente' le Christ mais pour servir comme un pur instrument s'effaçant lui-même et par lequel le Christ devient présent, réellement et personnellement, à l'Église afin que l'Église lui soi présente, lui à elle et elle à lui«. Vidi također L.-M. CHAUVET, »Les ministères de laïcs. Vers un nouveau visage de l'Église?«, LMD 215 (1998/3), 42-46.

Crkvom. Zato izričaj o svećeniku slavitelju treba shvatiti kao *metonimijsku* figuru, ne zaboravljajući da službe predsjedanja nema bez zajednice. Stoga ne postoji sakramentalni čin koji bi bio tek osobni čin svećenika. Sakramentat je uvijek na prvom mjestu znak-čin Krista i znak-čin Crkve.⁴⁷

2.3. Službe povjerene laicima

Godine 1972. apostolskim pismom *Ministeria quaedam*⁴⁸ Pavao VI. obnovio je niže redove na način da se naslov *ordo* (*red*) pridržava samo za sakramentalne službe, tj. za episkopat, prezbiterat i đakonat, koji se podjeljuju *redenjem* (*per ordinationem*, tj. polaganjem ruku s posvetnom molitvom), a ostale se službe podjeljuju *postavljanjem* (*per institutionem*)⁴⁹. Dotadašnji niži redovi koncentriraju se u dvije službe: lektorat i akolitat⁵⁰ koji se više ne nazivaju *ordines* nego *ministeria* (službe)⁵¹. Terminološkim se razlikovanjem želi ukazati na teološku i funkcionalnu razliku liturgijskih službi u kršćanskoj zajednici. Pridržanost stalnih(!) službi lektorata i akolitata samo laicima muškarcima, kako je predviđala uputa *Ministeria quaedam*, izazvala je već tada negodovanja jer se očekivalo de će se kroz te službe vjernici laici, bez razlike među spolovima, mo-

⁴⁷ Usp. C. ROCCHETTA, »'Ministerialità diversificata', per l'assemblea celebrante. Spunti di riflessione dogmatica«, RL 83(1996), 88-89. Upućujemo i na vrijednu studiju: R. KACZYNSKI, *Das Vorsteheramt im Gottesdienst nach dem Zeugnis der Ordinationsliturgie des Ostens und Westens*, LjB 35(1985), 69-84.

⁴⁸ Usp. PAULUS PP. VI, *Litterae apostolicae motu proprio »Ministeria quaedam«*, diei 15 aug. 1972: AAS 64(1972), 529-534 (EV 4,1749-1770). Iste je godine Kongregacija objavila i *Ritus pro collatione ministeriorum*: EV 4,1849-1857; usp. također *Pontificale romanum: De institutione Lectorum et Acolythorum. De admissione inter candidatos ad Diaconatum et Prasbyteratum. De sacro caelibatu amplectendo*, Typis Polyglottis Vaticanis 1972.

⁴⁹ Kao prethodnicu instrukcije treba smatrati istraživanja i prijedloge posebnoga radnog tijela koje je, u sklopu *Consilium*-a za provedbu liturgijske konstitucije, bilo zaduženo za novo osmišljenje i reformu službi u bogoslužju. Opširan prikaz rada i prijedloga toga tijela vidi u A. BUGNINI, *La riforma liturgica (1948-1975)*, CLV – Ed. Liturgiche (Subsidia 30), Rim, 1983., 704-727.

⁵⁰ Za te dvije službe upućujemo na vrijednu povijesno-teološku studiju: O. NUßBAUM, *Lektorat und Acolythat. Zur Neuordnung der liturgischen Laienämter*, (=Kolner Beiträge 17), Köln 1974.; tekst je objavljen i u O. NUßBAUM, *Geschichte und Reform des Gottesdienstes. liturgiewissenschaftliche Untersuchungen*, [edd. A. Gerhards, H. Brakmann], F. Schöningh, Paderborn 1996., 226-255. O povjeravanju liturgijskih službi laicima vidi: W. HAUNERLAND, *Erben des Klerus? Die neuen pastoralen Berufe und die Reform der Niederen Weihen*, ThPQ 147(1999) 381-391, [engl. prijevod: *The Heirs of the Clergy? The New Pastoral Ministries and the Reform of the Minor Orders*, Worship 2001., 305-320].

⁵¹ Usp. PAULUS PP. VI, *Litterae apostolicae motu proprio »Ministeria quaedam«*, I,II-IV (EV 4, 1759-1761).

ći uključiti u bogoslužje Crkve⁵². Pridržavanje tih službi samo muškarcima otežalo je percepciju lektorata i akolitata kao eminentno laičkih službi. Godinu dana kasnije Kongregacija za sakramente u uputi *Immensae caritatis*⁵³ pruža nove smjernice za već prije promoviranu službu tzv. *izvanrednog služitelja (djelitelja) svete pričesti*⁵⁴, službu koja se jednako može povjeriti muškarcima i ženama⁵⁵, bilo trajno bilo privremeno⁵⁶. Osim tih temeljnih dokumenata koji govore o službi laika u bogoslužju važne smjernice pružaju i *Praenotanda* pojedinih liturgijskih knjiga koje predviđaju mogućnost da laik slavi sakrament krštenja djece⁵⁷, predvodi bogoslužje sprovoda⁵⁸, bogoslužje časova⁵⁹, neke oblike pokor-

⁵² L. Brandolini bilježi da apostolsko pismo *Ministeria quaedam*, rezervirajući stalnu službu akolita i čitača samo za laike muškarce »prodisse in molti ambienti, in quel momento, un certo sconcerto e qualche delusione, perché si voleva aprire il campo della ministerialità, anche istituita, pure alle donne«, L. BRANDOLINI, *Ministeri e servizi nella Chiesa oggi*, CLV – Ed. Liturgiche (Sussidi liturgico-pastorali 2), Rim, ²1992. [1980], 18.

⁵³ S. CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Instructio »Immensae caritatis« de communione sacramentali quibusdam in adiunctis faciliore redenda*, diei 29 ianuarii 1973: AAS 65(1973), 264–271 (EV 4,1924–1944). Obred podjeljivanja službe izvanrednog služitelja donesen je kao prilog iste instrukcije a objavljen je i u *Notitiae* 9(1973), 165–167. Donesena je ujedno i kraća formula za podjeljivanje službe *ad actum*. Iako je u hrvatskom jeziku uvriježeno govoriti o »izvanrednom djelitelju« svete pričesti, ovdje preferiramo izraz *izvanredni služitelj svete pričesti* kojim nastojimo sačuvati ministerijalnost te službe te se više približiti izvornom latinskom terminu (*minister extraordinarius sacrae communionis*).

⁵⁴ Usp. SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Instructio »Fidei custos« de ministris extraordinariis sacrae communionis eucharisticae administrandae*, 30 aprilis 1969., EV 3,1055–1065.

⁵⁵ Kod izbora prikladne osobe za službu izvanrednog služitelja svete pričesti valja se držati slijedećeg reda prednosti: čitač, član bogoslovnog sjemeništa, redovnik, redovnica, kateheta, vjerenik laik (muškarac ili žena), usp. *Immensae caritatis*, 1,IV (EV 4,1930). O toj službi v. O. NUßBAUM, *Kommunionshelfer als Überbringer der Krankenkommunion*, Pastoralblatt für Diözesen Aachen, Berlin, Essen, Hildesheim, Köln, Osnabrück 40(1988) 164–176; tekst je objavljen i u O. NUßBAUM, *Geschichte und Reform des Gottesdienstes. Liturgiewissenschaftliche Untersuchungen*, [edd. A. Gerhards, H. Brakmann], F. Schöningh, Paderborn 1996., 256–273. U mnogim se crkvenim pokrajinama služba izvanrednog služitelja svete pričesti povjerava navlastito ženama. U biskupijama pokrajine Triveneto god 1980. bilo je ukupno oko 2500 izvanrednih služitelja pričesti, od čega 1700 redovnica, 380 žena laikinja, 21 muškarac laik te 34 redovnička brata, usp. CONFERENZA EPISCOPALE TRIVENETA, *Indicazioni per il ministero straordinario della Comunione*, 24. febbraio 1983.

⁵⁶ Prema uputi *Immensae caritatis* 1,1 mjesnim je ordinarijima dana ovlast da službu izvanrednog služitelja pričesti mogu podijeliti za pojedinačna slavlja, za određeno vrijeme ili pak trajno ako se osjeća takva potreba.

⁵⁷ Usp. *Rituale Romanum: Ordo baptismi parvulorum*, 16–17; 132–164.

⁵⁸ Usp. *Rituale Romanum: Ordo exsequiarum*, 5, 19, 22.

⁵⁹ Usp. *Institutio generalis Liturgiae horarum*, 258.

ničkoga slavlja⁶⁰, da nosi pričest bolesnicima⁶¹, da u ime Crkve prisustvuje sklapanju kršćanske ženidbe⁶², a katehisti laiku dopušteno je također ravnati različitim skupovima katekumena za vrijeme katekumenata te, u bližoj smrtnoj opasnosti, slaviti posebni obred pristupa odrasloga u kršćanstvo⁶³. Različitim je dokumentima također uređena služba laika u slavlju Službe riječi te u nedjeljnim okupljanjima bez svećenika⁶⁴. Tako su obnovom liturgijskih službi laici službeno uvedeni u slavlje liturgije i vršenje Kristove svećeničke službe. Sredinom sedamdesetih godina u Kongregaciji za sakramente priređen je i posebni »Direktorij o laičkim službama«, ali on nikada nije objavljen⁶⁵. Obnovljeni »Red blagoslova« iz god. 1984. također predviđa posebne blagoslove koje mogu podjeljivati laici⁶⁶, npr. katehisti i oni koji se brinu za bolesne⁶⁷ ili pak roditelji u krugu obitelji⁶⁸. Problematici laičkih službi u Crkvi na poseban će se način posvetiti i Biskupska sinoda godine 1987. vođena temom *Poziv i poslanje laika u crkvi i svijetu*, nakon koje je uslijedila apostolska pobudnica Ivana Pavla II. *Christifideles laici*⁶⁹. Konačno, 1997. interdikasterijalnom instrukcijom *Ecclesiae de mysterio*

⁶⁰ Usp. *Rituale Romanum: Ordo poenitentiae*, 37.

⁶¹ Usp. *Rituale Romanum: Ordo unctionis infirmorum eorumque pastoralis curae*, 29.

⁶² Mogućnost da i vjernik laik, po ovlasti mjesnog ordinarija kad se za to ispunjavu predviđeni uvjeti, u ime Crkve prisustvuje ženidbi regulirana je kan. 112, §§ 1-2, ali je posebni *Red sklapanja ženidbe pred prisustvovateljem laikom (Ordi celebrandi Matrimonium coram assistente laico)* našao mjesto tek u drugom tipskom izdanju *Reda ženidbe* (1990), nn. 25, 118-150.

⁶³ Usp. *Ordo initiationis christianae adultorum*, nn. 44, 48, 98-124, 278-294. Za slučajeve bliže smrtno opasnosti donesen je posebni *Kraći obred pristupa odrasloga u kršćanstvo*, prilagođen za katehiste i laike (nn. 278-294).

⁶⁴ Usp. SC 35; SACRA CONGREGATIO RITUUM, *Instructio »Inter oecumenici« ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam*, 26 septembris 1964, 37 (EV 2,247); usp. SACRA CONGREGATIO RITUUM, *Instructio »Eucharisticum mysterium« de cultu mysterii eucharistici*, 25 maii 1967, nn. 17, 20, 26-78, 91. Nedjeljna slavja bez svećenika uređena su posebnim direktorijem: CONGREGATIO PRO CULTU DIVINO, *Directorium »Christi ecclesia« de celebrationibus dominicalibus absente presbytero*, 2 iunii 1988, Notitiae 24(1988), 366-378 (EV 11, 715-764).

⁶⁵ Kratka povijest i sudbina toga neobjavljenog direktorija (u radnoj verziji naslovljenog: *Directorium de quibusdam ministeriis a laicis exercendis*) može se naći u A. BUGNINI, *La riforma liturgica (1948-1975)*, CLV – Ed. Liturgiche (Subsidia 30), Rim, 1983., 734-738.

⁶⁶ Laici mogu slaviti neke blagoslove »snagom općega svećeništva u koje su promaknuti po krštenju i potvrdi« i po službi koja im je vlastita (npr. roditelji prema djeci) ili pak službom koja im je u Crkvi povjerena (npr. redovnici ili katehisti), *Rimski obrednik. Blagoslovi*, br. 19.

⁶⁷ Za *Blagoslov nejake djece* vidi br. 135-173, a za *Blagoslov dječaka i djevojčica* br. 174-194.

⁶⁸ Usp. br. 290-320.

⁶⁹ IOANNES PAULUS PP. II, *Adhortatio apostolica post-synodalis »Christifideles laici« ad episcopos, sacerdotes et diaconos atque ad religiosos viros ac mulieres omnesque christifideles laicos: de vocatione et missione laicorum in Ecclesia et in mundo*, 30 decembris 1988, EV 11,1606-1900.

dat će se smjernice za udioništvo laika u svećeničkoj službi, ali i ukazati na zlorabe koje se pokazuju u crkvenoj praksi.⁷⁰

Možemo li danas, imajući pred sobom sliku naših nedjeljnih i svagdanjih slavlja, govoriti o raznolikosti i skladu liturgijskih službi? Još uvijek nisu rijetka slavlja, a ponekad i nedjeljna, u kojima gotovo sve službe, pa i službu čitača, vrši sam svećenik. Službe čitača i akolita nisu uvedene kao »pričuvne« službe, nego kao stvarne liturgijske službe u doslovnom i punom smislu riječi. Stoga u koncelebriranim misama službu čitača i akolita ne može na adekvatan način vršiti netko od svećenika suslavitelja⁷¹. Možda olako prelazimo preko inzistiranja liturgijske konstitucije da u bogoslužju »svatko, bio služitelj ili vjernik (*quisque, sive minister sive fidelis*) vrši svoju službu i vrši samo ono i sve ono što na njega spada prema naravi obreda i prema liturgijskim propisima« (SC 28).

3. Lineamenta za novo lice bogoslužne zajednice

U svjetlu gore spomenute »subjektne« naravi kršćanske zajednice te na temelju liturgijske prakse u našoj Crkvi, potrebno je ukazati na određene negativne pojave koje zasjenjuju liturgijski *munus* zajednice kao takve i njezinih članova te dati neke pastoralne smjernice za produbljenje subjektivno-slavljeničke naravi kršćanske zajednice u liturgijskim slavljinama.

a) *Čitači i akoliti kao stalne službe*. Potrebe suvremenoga pastora, ali još više potrebe koje izviru iz prave naravi liturgije shvaćene kao djela Crkve i očitovanja Crkve, nalažu nam da se u župskim zajednicama potrudimo oko imenovanja stalnih službenika lektora i akolita. Teško ćemo naime doći do svijesti o smislu i opravdanosti službe stalnoga đakonata ako još uvijek naš liturgijski pastoral ne poznaje službu lektora ili akolita. Nova *Opća uredba Rimskoga misala*, korigirajući i dopunjujući prethodno izdanje iz god. 1975., opetovano ističe da onaj tko vrši službu akolita treba biti *institutus*⁷², odnosno *rite institutus*⁷³. Jednako se tako govori i o službi lektora⁷⁴, te su to jedine dvije službe koje trebaju biti podijeljene *per institutionem*. Ukoliko akolit nije *rite institutus*, on ne može vrši-

⁷⁰ CONGREGATIO PRO CLERICIS et aliae, *Instructio [interdicasterialis] »Ecclesiae de mysterio« de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem ministerium spectantem*, 15 augustii 1997, (EV 16,671-740); hrv. prijevod: *Naputak o nekim pitanjima suradnje vjernika laika u svećeničkoj službi*, (Dokumenti 110) KS, Zagreb 1998. Teološki osvrt na instrukciju pruža B. J. HILBERATH, *Theologie des Laien. Zu den Spannungen zwischen dem Zweiten Vatikanischen Konzil und der Laien-Instruktion*, *Stimmen der Zeit* 124(1999), 219-232.

⁷¹ »Čitač ima u euharistijskom slavlju vlastitu službu (*proprium munus*) koju valja da vrši sam, pa i onda kad su prisutni službenici višega stupnja«, ¹IGMR 66; usp. ³IGMR 99.

⁷² ³IGMR 98, 100, 249, 279.

⁷³ ³IGMR 162, 191, 192, 247, 284.

⁷⁴ ³IGMR 99, 101.

ti sve one dužnosti koje liturgijske norme predviđaju za akolita, npr. dijeljenje svete pričesti ili čišćenje svetog posuđa⁷⁵. Akolit i lektor su liturgijske službe u pravom smislu riječi, pripadaju im *munera propria*, te stoga ne mogu biti »pokrivene« grupom djece oko oltara koje ćemo nazvati ministrantima. Ustanovljenjem stalnih službi akolita i lektora ne kani se dati važnost službenicima koji vrše službu nego službi koju vrše u bogoslužju. Dostojanstvo Božje riječi iziskuje dostojno vlastito mjesto s kojeg će se Riječ naviještati, ali i vlastitoga službenika koji će je dostojno naviještati.

Osobito je vrijedno dati pravi smisao službi čitača. Zbog spasenjske dimenzije navještaja Riječi u bogoslužju, tj. zbog shvaćanja da je navještaj Riječi ne samo lokutorni nego i soteriološki čin, nemoguće je službu čitača na ispravan način vidjeti izvan te spasenjske dinamike Riječi. Navještaj Riječi u bogoslužju postaje stvarni liturgijski čin, a to će reći da je naviještanje Riječi teandričko, bogočovječno djelo u kojem su na djelu i Bog koji zbori svoju riječ i čovjek (čitač) koji »posuđuje« glas Riječi koja se naviješta. Stoga naviještanje Riječi nije auditivna reprodukcija svetopisamskoga teksta, nego stvarno oživljavanje pisma koje postaje Riječ. Po naviještanju Riječi u bogoslužju nad zajednicom se događa uprisutnjenje i udanašnjenje spasenja koje se naviješta. Na taj način čitanje nije *re-productio* nego *re-praesentatio* Božje riječi pri čemu Božja riječ postaje *praesens* u liturgijskoj zajednici. Služba čitača uključena je u tu dinamiku spasenja koja Kristovo djelo otkupljenja uprisutnjuje u liturgijski *hodie*. Stoga se služba čitača ne iscrpljuje pravilnim ili dobrim »čitanjem« nego teži da bude uvijek u službi naviještanja, tj. spasenjskog događanja Riječi. Riječ je ona koja definira i usmjerava službu čitača.⁷⁶

U novim crkvenim prilikama sve se više suočavamo s »problemom zvanja« misleći pri tom isključivo na pomanjkanje svećeničkih i redovnička kandidata. Kriznost crkvenih službi, međutim, ne bi trebalo uočavati samo u kvantitativnom opadanju zaređenih službenika nego u krizi crkvenih službi uopće. Nije teško zamijetiti da bi »pastoral zvanja« trebao biti usmjeren ne samo prema traženju kandidata za svećeništvo i redovništvo nego i prema senzibiliziranju svijesti prema

⁷⁵ ³IGMR 162, 247, 249, 279, 284. Općenito o dužnostima koje su vlastite akolitu v. br. 187-192. Vrijedno je u odredbi kan. 230, §§1-2 uočiti da se izrazi *ministerium lectoris* i *ministerium accolythi* pojavljuju samo kad je riječ o čitačima i akolitima koji su u tu službu primljeni za stalno po propisanom bogoslužnom obredu (§1), dok se laici koji vrše službu čitača i akolita na temelju privremene odredbe ili *ad actum* ne nazivaju *ministri*, nego se kaže da im je samo povjeren *munus* (dužnost, uloga).

⁷⁶ Vrijedno razmišljanje o Božjoj riječi kao temelju i polazištu za razumijevanje i pastoralno oblikovanje službe čitača vidi u: I. SAŠKO, »Uz službu čitača i slavlje Riječi: Orisi za liturgijsku teologiju«, VDB 123(1995), 55-60. Praktične upute za službu čitača donose: Z. PAŽIN, »Služba čitača«, *Ibid.*, 65-66; M. H. HOBLAJ, »Mali tečaj za liturgijske čitače«, *Ibid.*, 67-76.

crkvenom služenju uopće. Za vjerovati je da će se oni koji dvoje pred pozivom za svećeništvo lakše odvažiti u zajednicama s izgrađenim senzibilitetom za crkvenost i ministerijalnost nego u zajednicama koje služiteljsku dimenziju Crkve poistovjećuju s osobom i službom svećenika.

b) *Izvanredni služitelj sv. Pričesti.* U uredbi kojom je ustanovljena ova služba nedvojbeno se ističe da je nositelj te službe *minister extraordinarius*. Njegova je služba *izvanredna i zamjenska*⁷⁷, te svoju službu vrši *samo u posebnim* (neredovitim!) prilikama kad nedostaje svećenik, đakon ili akolit, ili ako su oni zapriječeni u vršenju svoje službe, ili ako je broj vjernika stvarno velik te bi dijeljenje pričesti znatno produžilo samo slavlje⁷⁸. Događa se, međutim, da izvanredni služitelj pričesti bude shvaćen kao »redoviti« služitelj (*ordinarius*), te nisu rijetki slučajevi da svećenici koncelebranti postaju *de facto* »izvanredni« služitelji pričesti – dakle tek ukoliko nema izvanrednih služitelja⁷⁹. Svećenici iz inozemne pastve tomu su svjedoci. Hvale je vrijedno da već više godina u pojedinim župama imamo laike kojima je povjerena služba izvanrednog služitelja pričesti. Međutim, kako protumačiti njihovu pravu ulogu i kako definirati njihovu službu ako u tim istim župama nemamo ustanovljene trajne službe akolita. Slijedimo li tu logiku lako ćemo ustvrditi da je u tim župama proglašeno trajno »izvanredno stanje«.

c) *Ministranti.* Osim prethodno spomenute liturgijske službe, bogoslužna praksa poznaje niz drugih službi koje se ne podjeljuju posebnim obredom (postavljanjem). Riječ je o psalmistu, pjevačima, pjevačkom zboru, solisti, orguljašu, te nizu službi koje zajedničkim imenom nazivamo *ministranti*⁸⁰. Za sve je te službe potrebna dostatna liturgijska formacija. Na osobit način treba ukazati na nedostatnu svijest o liturgijskoj ulozi pjevača i pjevačkoga zbora te orguljaša. Problemi rivalstva između prezbiterija i pjevališta neće se riješiti samo jednostranim i monološkim predbacivanjem neprikladnosti pjesme koje zbor pjeva, nego jedino sustavnim nastojanjem oko liturgijske formacije zbora kako bi on pomogao zajednici da aktivnije vrši svoju službu u bogoslužju. Ovdje koristim

⁷⁷ Instrukcija *Ecclesiae de mysterio* izričito naglašava da je riječ o službi koja je *zamjenska i izvanredna (additicium et extraordinarium)* te da se mora vršiti prema odredbama prava. Usp. *Ecclesiae de mysterio*, art. 8 (EV 16,727).

⁷⁸ Usp. *Immensae caritatis*, 1,1 (EV 4,1927). Papinska komisija za autentično tumačenje Zakonika kanonskoga prava donijela je dodatna tumačenja kan. 910, §2 i 230, §3, izjavljujući da izvanredni služitelji svete pričesti ne vrše svoju službu ni onda kad su u crkvi nazočni »ministri ordinarii« a ne sudjeluju u bogoslužju kao koncelebranti, (EV 11,714).

⁷⁹ Pri tom valja imati na umu odredbu kan. 910: »Redoviti je služitelj (*minister ordinarius*) svete pričesti biskup, prezbiter ili đakon«.

⁸⁰ O raznolikosti liturgijskih službi vidi: M. KUNZLER, *Zum Lob Deiner Herrlichkeit. Zwanzig neue Lektionen für Männer und Frauen in liturgischen Laiendiensten*, Bonifatius, Paderborn 1996.; A. KUHNE [ed.], *Die liturgischen Dienste*, Bonifatius, Paderborn 1982.

priliku apelirati na osmišljenje i angažiranje naših školovanih crkvenih glazbenika laika, koji uz svoju glazbenu osposobljenost imaju i određenu liturgijsku i teološku kulturu, a koji, unatoč svojoj osposobljenosti, ne nalaze mjesta u liturgijskom i glazbenom životu Crkve⁸¹.

Uloga ministranata nešto je više zaživjela u našim zajednicama ali i tu uočavamo niz novih ili još neostvarenih mogućnosti. Usudujem se zamijetiti da se ministrantima još uvijek pristupa prvenstveno kao rasadištu novih svećeničkih zvanja te se na taj način ta liturgijska eminentno laička služba na neizravan način i u određenoj mjeri iznova klerikalizira. Pastoral ministranata nije dakle pastoral duhovnih zvanja nego prvenstveno liturgijski pastoral. Godišnji skupovi ministranata iz župskih zajednica gotovo se redovito organiziraju negdje uz mala sjemeništa, biskupijska ili redovnička (već prema tome odakle ministranti dolaze). Možemo ocjenjivati takve susrete uspješnim i korisnim i ne želimo im nipošto nijekati vrijednost i opravdanost, ali se smijemo zapitati nismo li pri tom zaboravili da su ministranti prvenstveno liturgijska služba te da im je potrebna liturgijska formacija i skupovi koji će se biti usmjereni baš prema ministrantskoj liturgijskoj službi.

Pogledamo li našu liturgijsku praksu nećemo uvijek moći zaključiti da su ministranti poslužitelji kod oltara. Nerijetko se oni pretvaraju u »statiste« koji statiraju u bogoslužju stvarajući u prezbiteriju kulisu »dobre djece«. Ponekad ih na bogoslužjima možemo vidjeti i na desetak, a da uopće nisu angažirani u bogoslužju: unatoč što ih je desetak uz oltar, na oltaru su već prije eharistijskoga slavlja i kalež i misal i čestičnjak s hostijama. Na praktično pitanje koliko ministranata u jednoj misi, odgovor je jednostavan: onoliko koliko ih je potrebno, tj. onoliko koliko će ih biti angažirano u slavljenju bogoslužja. Nekada će ih dakle biti potrebno deset, a nekada će biti suvišna i dvojica (ukoliko su samo statisti kod oltara). Izabiranjem isključivo djece za službu kod oltara služba ministranata se nesvjesno infantilizira te se zaboravlja da oni doista trebaju kod oltara vršiti liturgijsku službu. Među djecom ministrantima, osobito među onima kojima nije

⁸¹ Na Institutu za crkvenu glazbu KBF-a u Zagrebu od god. 1967., kad su promovirani prvi diplomanti, do danas crkvenu je glazbu diplomiralo ukupno 168 studenata, od čega 1/3 ili točnije 55 vjernika laika (pri čemu pod pojmom *laik* mislimo na vjernike koji ne pripadaju kleričkom staležu ili nekoj redovničkoj ustanovi, usp. LG 31), od kojih pak, koliko nam je poznato, nijedan nije našao stalnog angažmana u liturgijsko-glazbenom životu Crkve (za navedene podatke izražavam zahvalnost prof. mo. Miroslavu Martinjaku, predstojniku Instituta za crkvenu glazbu pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu). To ističem stoga što možemo nabrojiti na desetke laika koji nisu stručno osposobljeni u liturgijskoj glazbi, a našli su stalno zaposlenje u župama, pa čak i pri katedralnim crkvama. Tomu komentar nije potreban jer se takvom praksom izravno krše pozitivni propisi Crkve i osiromašuje njezin liturgijski život. Na nužnost liturgijske formaciji promicatelja crkvene glazbe poziva i *Poslanica hrvatskih biskupa o 25. obljetnici Uredbe o svetom bogoslužju Drugoga vaticanskog sabora, »Liturgija i život Crkve«, 39a, KS, Zagreb 1989.*

posvjeteština njihova »ministrantska« – a to će reći služiteljska ili službenička uloga – znade se prije početka bogoslužja čuti pitanje upućeno svećeniku u sakristiji: *Hoću li se ja obući?* Kazuje li nam to bezazleno i dobronamjerno pitanje da oni svoju službu doživljavaju samo statički?

d) *Povjeravanje liturgijskih službi ženama.* Posebno pitanje koje nerijetko izaziva diskusije i neslaganja jest i ono vezano uz povjeravanje određenih liturgijskih službi ženama. Na takvom je tragu i naša crkvena praksa, koja se ravna ili slobodnim nahođenjem pojedinih svećenika ili neujednačenim odredbama mjesnih ordinarija. Ovdje se ne dotičemo diskusija o povjeravanju službi koje po naravi pripadaju zaređenim službenicima (prezbiteratu i đakonatu)⁸², jer bi takva diskusija nakon posljednjih izjava crkvenoga učiteljstva bila bespredmetna (barem pod naslovom ovoga izlaganja), nego govorimo isključivo o laičkim službama⁸³.

Prvi posaborski dokumenti crkvenoga učiteljstva isključuju žene iz službi kod oltara. Okružnica *Consilium*-a za provedbu liturgijske konstitucije god. 1966. pojašnjava da ženama kao i svim Kristovim vjernicima neosporno pripada *munus liturgicum* koji proizlazi iz krsnoga otajstva, ali dokle dopire taj *munus* tada još nije bilo utvrđeno. Ističe se međutim da se ženama ne može povjeriti nikakav *ministerium liturgicum* kod oltara jer *ministerium* zavisi o volji Crkve koja, tvrdi okružnica, nikada *ministerium liturgicum* nije povjeravala ženama⁸⁴. Treća liturgijska instrukcija *Liturgicae instaurationes* iz 1970. nabraja neke službe koje se mogu povjeriti ženama, među kojima djeljenje pričesti, ali isključuje žene iz službi ministranata, tj. iz službi kod oltara⁸⁵.

Prema apostolskom pismu »motu proprio« Pavla VI., *Ministeria quaedam* iz 1972., službe lektora i akolita kao trajne službe (*stabilter*) mogu se povjeriti samo muškarcima⁸⁶. Opća uredba Rimskoga misala iz god. 1975., donijela je jasnije pre-

⁸² Kao orijentir u te diskusije upućujemo na vrijedan zbornik: C. MILITELLO [a cura di], *Donna e ministero*, Ed. Dehoniane, Rim, 1991.

⁸³ Kraći pregled »problematike« povjeravanja nekih liturgijskih službi ženama vidi u R. GOLDIE, »Donna«, NDL 368-381. Uvid u ključne crkvene dokumente koji govore o službi žena kod oltara vidi u: F.-W. THIELE, »Servizio delle donne all'altare«, *Notitiae* 335/336(1994), 351-355.

⁸⁴ CONSILIUM AD EXEQUENDAM CONSTITUTIONEM DE SACRA LITURGIA, *Lettre circulaire aux Présidents des Conférences Episcopales* »L'heureux développement« pour indiquer problèmes qui ont été soulevés, 25 janvier 1966, 7 (EV 2,611).

⁸⁵ *Liturgicae instaurationes* 7 (EV 3,2787-2788).

⁸⁶ PAULUS PP. VI, *Litterae apostolicae motu proprio* »Ministeria quaedam«, VII, EV 4,1764. Nekoliko tjedana nakon objelodanjenja apostolskog pisma, zbog negodovanja i protivljenja odluci, po kojoj se u trajnu službu lektora i akolita mogu postaviti samo muškarci, u *L'Osservatore Romano* (6. listopada 1972.) donesena je i službena *Precisazione circa il motuproprio* »Ministeria quaedam«, u kojoj se između ostaloga pojašnjava: »... conviene osservare che il motuproprio *Ministeria quaedam* ha aperto ai laici l'accesso a quei ministeri che, come ordini minori, erano in precedenza riservati ai soli chierici. In merito all'esercizio, da parte delle donne, di alcuni uffici nella liturgia, il Motuproprio non ha inteso portare innovazioni e

cizacije po kojima se službe čitača i akolita mogu povjeriti laicima muškarcima i bez postavljanja u tu službu, tj. *ad temporanea deputatione*, a službe koje se vrše izvan svetišta da se mogu povjeriti i ženama⁸⁷. Takva je odredba unijela niz zabuna i raznolikih primjena u liturgijskoj praksi. God. 1980. instrukcijom *Inaestimabile donum*⁸⁸ i 1983. Zakonikom kanonskoga prava iznova je potvrđen stav Crkve da se spomenute dvije službe kao stalne službe (*stabilter*) mogu povjeriti samo muškarcima (kan. 230, §1) te dodao da vjernici laici koji nisu obredom uvedeni u službu mogu na temelju privremene odredbe vršiti službu čitača u bogoslužnim činima, te vršiti službe tumača, pjevača ili pak druge službe prema pravnoj odredbi (kan. 230, §2). Zbog neujednačenih interpretiranja toga kanona, Papinska komisija za ispravno tumačenje zakonodavnih tekstova dala je god. 1992. pojašnjenje prema kojem, u duhu kan. 230, § 2, svi laici, žene jednako kao i muškarci, mogu vršiti službu kod oltara, tj. službu čitača ili akolita⁸⁹. Tim pojašnjenjem nije dirano u prvi paragraf kanona koji kaže da se te službe kao stalne mogu podijeliti samo muškarcima. Dodatna će tumačenja pružiti i Kongregacija za bogoštovlje god. 1994. ističući da je formulacija kanona 230, § 2 – kojom se kaže da »laici mogu (*possunt*) na temelju privremene odredbe vršiti službu čitača« – permisivnoga a ne preceptivnoga karaktera⁹⁰. To će reći da je dana mogućnost mjesnim ordinarijima da dopuste povjeravanje službi čitača i akolita i ženama ali ne kao trajnu službu. Zadnji liturgijski dokumenat koji se dotiče te problematike jest treće tipsko izdanje *Opće uredbe Rimskoga misala* (2000) koja uopće ne spominje pojam *mulier*, *žena*, ali jednako tako ni pojam *vir* (*muškarac*). U dokumentu se uvijek govori terminima ili sintagmama koji iskazuju bezuvjetnu jednakost muškarca i žene. Susrećemo

si è attenuto alle norme finora vigenti. Del resto, non sarebbe stato opportuno anticipare o pregiudicare quanto in seguito potrebbe essere stabilito, dopo lo studio sulla partecipazione delle donne alla vita comunitaria nella Chiesa», EV 4,1764 (odnosna bilješka, str. 114).

⁸⁷ ²IGMR 70.

⁸⁸ SACRA CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS ET CULTU DIVINO, *Instructio »Inaestimabile donum« de quibusdam normis circa cultum mysterii eucharistici*, 3 aprilis 1980, 2 (EV 7,292).

⁸⁹ PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS INTERPRETANDIS, *Responsio ad propositum dubium »Utrum in munera« de servitio laicorum ad altare*, 11 iulii 1992 (EV 13,1867). Ubrzo nakon tog priopćenja predsjednicima biskupskih konferencija upućena je okružnica s tom odredbom i s dodatnim pojašnjenjem.

⁹⁰ CONGREGAZIO PER IL CULTO DIVINO E LA DISCIPLINA DEI SACRAMENTI, *Lettera circolare »Credo doveroso« ai Reverendissimi Presidenti delle Conferenze Episcopali sul servizio liturgico dei laici*, 15 marzo 1994, 1 (EV 14,592). Povijest kanona 230 i kasnija njegova tumačenja vidi u: S. RECCHI, »I ministeri dell'accollitato e del lettorato riservati agli uomini. Il ruolo della donna nei ministeri laicali«, u: GRUPPO ITALIANO DOCENTI DI DIRITTO CANONICO [a cura], *I laici nella ministerialità della Chiesa*, Glossa, Milano 2000., 293-312.

tako izraze: *laici, christifideles laici, fideles laici, ministri laici*⁹¹. Na tom tragu, kad je riječ i o liturgijskim službama, potvrđuje se da se sve liturgijske službe koje nisu vlastite svećeniku ili đakonu, mogu na određeno vrijeme ili *ad actum* povjeriti vjernicima laicima (jednako muškarcima i ženama), a što se tiče službe kod oltara trebaju se opsluživati odredbe mjesnog ordinarija⁹². Drugim riječima: služba čitača i akolita kao trajna služba povjerava se jedino muškarcima (*per institutionem*), ali se na određeno vrijeme ili *ad actum* bez zapreke može povjeriti jednako ženama kao i muškarcima.

e) *Raznolikost službi za svako(!) slavlje*. Zadaća je liturgijskoga pastoralna približiti liturgijsko blago u *sveukupnoj* njegovoj raznolikosti *svim* Kristovim vjernicima jer je liturgija djelo Crkve, svih krštenika. Omogućiti vjernicima veće i raznolikije liturgijsko iskustvo znači dovesti ih do aktivnog sudjelovanja u svim bogoslužnim oblicima, a ne samo u slavlju euharistije. Slavlje sakramenta krštenja, prigodne službe riječi, pokornička bogoslužja i neki oblici sakramenta pomirenja, zajedničko moljenje časoslova u vjerničkoj zajednici (osobito nedjeljne večernje), bdjenja uoči nedjelja i svetkovina, slavlje sakramenta ženidbe, slavlje kršćanskoga sprovoda – sve su to bogoslužni oblici u kojima vjernicima treba omogućiti puno, svjesno i aktivno sudjelovanje. Stoga svi ti raznoliki bogoslužni oblici zahtijevaju i raznolikost službi kako bi se moglo pospješiti aktivno uključivanje vjerničke zajednice u liturgijsko događanje. Aktualna je praksa u mnogim liturgijskim činima sve ili gotovo sve službe pridržala svećeniku slavitelju. Nije rijetka slika krsnih, ženidbenih ili sprovodnih slavlja u kojima će svećenik činiti sve, pa i naviještati svetopisamska čitanja. Takva praksa ne dopušta da se sakramenti dožive kao slavlje (*celebratio*) nego još uvijek kao podjeljivanje (*administratio*). Opravdanja da je u tako malim ili prigodnim skupovima teško naći nekoga tko bi preuzeo službu čitača ili ministranta nemaju snažna uporišta jer će su u »obiteljskim« slavljinama članovi obitelji rado uključiti u vršenje posebnih službi. Nedovoljnu osjetljivost za potrebu raznolikosti liturgijskih službi lako je zamijetiti, i teško opravdati, u zajedničkom slavljenju liturgije časova u redovničkim ili sličnim zajednicama, npr. svećeničkim ustanovama ili sjemeništima. Službe predsjedatelja, antifonara, psalmiste, čitača i pjevača imaju ulogu da izraze raznolikost molitvenih oblika (molitve, himni, antifone, psalmi,

⁹¹ Takva je terminologija, kako će primijetiti liturgijski znalac Braga, »un segno di sana equiparazione tra tutti i laici«, C. BRAGA, *L'«editio typica tertia» della «Institutio generalis Missalis romani»*, EL 114(2000) 488.

⁹² IGMR 107 (etitia typica tertia, 2000): »Liturgica munera, quae non sunt propria sacerdoti vel diaconi, et de quibus superius (nn. 100-106) dicitur, etiam laicis idoneis a parrocho vel rectore ecclesiae selectis, committi possunt liturgica benedictione vel temporanea deputatione. Quoad munus inserviendi sacerdoti ad altare, servantur dispositiones ab Episcopo datae pro sua diocesi«.

čitanja, rezponzoriji) te da dinamikom oblika i dinamikom službi potakne na aktivno sudjelovanje cijele zajednice u bogoslužju koje se vrši. Pri svemu tome valja ipak imati na umu da uvođenje i oživljavanje lačkih službi ne smije biti prvi cilj, nego da je cilj uvijek puno, svjesno i djelatno sudjelovanje zajednice (a ne samo službenika!) u bogoslužju.⁹³

f) *Nove liturgijske službe?* Razvoj bogoslužja slijedi nesumnjivo razvojni ritam društva u kojem Crkva živi. Nove društvene prilike i sva ona dobra što ih čovjeku nudi suvremeni život pozivaju Crkvu da i u bogoslužju bude otvorena tim novostima. Mass-media nisu samo izazov Crkvi kao zajednici u društvu nego su i izazov bogoslužju Crkve. Prenošnje liturgijskih slavlja putem radija i televizije te potreba da se foto-zapisom sačuva uspomena na pojedine liturgijske – osobito sakramentalne – trenutke, nužno nas potiču na razmišljanje o novim liturgijskim službama. Televizijski ili video-snimatelj i fotograf vrše dakle liturgijsku službu *de facto*, iako o tim službama nikada nisu poučeni niti im je posvišteno da uloga koju vrše u bogoslužju nije više *professio* nego *ministerium*. Njima bismo svakako pribrojili i redatelja koji ravna televizijskim prijenosom bogoslužja. Za sve je te službe potrebna prikladna liturgijska formacija i osposobljenost. Ako danas postoje stručno osposobljeni snimatelji i redatelji za sportske priredbe, za koncerte klasične i suvremene glazbe, za saborske sjednice i za državni protokol, onda zasigurno trebamo i liturgijski osposobljene snimatelje i redatelje za kršćanska bogoslužja. U tom bi vidu trebalo razmišljati ne samo o kratkim uputama fotografu, snimatelju ili redatelju prije bogoslužja nego i o njihovoj formaciji u vidu tečajeva ili seminara za koje bi katedre za liturgiku na našim teološkim učilištima trebale svakako biti zainteresirane.

U govoru o novim liturgijskim službama vrijedno je spomenuti i službu *vratar* koja nam danas, barem po nazivu, izgleda arhaično ali se njezina potreba ponovno osjeća. *Ostiarius*, u najranijim stoljećima prvi u nizu nižih redova, imao je ulogu bdjeti nad vratima *domus ecclesiae* i paziti da tko od pogana ne bi onamo ušao te koordinirati dolazak i odlazak katekumena i javnih pokornika za vrijeme bogoslužnih sastanaka. S vremenom se uloga vratar promijenila pa će u srednjem vijeku na njegovo mjesto stupiti tzv. *mansionarius* koji se skrbi za bogoslužni prostor (sakristan) te će ostijarijat prestati pripadati kleričkom staležu.

⁹³ Kao opomena mogu nam poslužiti neka negativna iskustva Crkve na Zapadu, gdje se u pojedinim sredinama događa »eksplozija« interesa za crkvene službe, a istovremeno se zapaža »implozija« vjernika koji pohađaju nedjeljnu misu. Činjenica da će neki službenici, kao npr. ministranti, sudjelovati na bogoslužju samo onda kad vrše svoju službu navodi na zaključak da se na tim bogoslužjima umjesto »Epiphanie Gottes« događa zapravo »Epiphanie des Ich«, kako to zapaža D. Hattrup. O tim i sličnim teškoćama više u: D. HATTRUP, »Priester und Laien. Eine Betrachtung anhand der römischen Instruktion über Laien und Priester«, ThGl 88(1988) 103-106.

Današnje nove društvene prilike iziskuju ponovnu uspostavu službe koja će inspirirati na tradiciji ostijarijata, a koja će biti u službi liturgijske zajednice. Suvremeni model društva poznaje službu prihvata ili dočeka gotovo na svakom koraku javnih zbivanja: u zrakoplovima i suvremenim vlakovima, u hotelima i javnim uredima, u kazalištima i koncertnim dvoranama, na sajmovima i svim javnim skupovima susrest ćemo se najprije sa *hostess*-službom ili recepcionarom koji će nam pomoći da se u ambijentu u koji stupamo osjetimo prihvaćenima te da ondje ne budemo samo gosti. Takvog dočeka i prihvata nedostaje kršćanskim liturgijskim zborovanjima na kojima će se, unatoč svoj hladnoći kroz koju vjernik prolazi tražeći svoje mjesto u zajednici, zdušno propovijedati o bratstvu, zajedništvu i međusobnoj ljubavi. Iskustva drugih kršćanskih Crkava mogla bi nam u tome znatno pomoći. Potreba takve službe vjerojatno se ne osjeća u seoskim sredinama u kojima su vjernici susjedi te se svakodnevno susreću i imaju »svoje« mjesto na nedjeljnoj euharistiji. Urbane pak sredine, u kojima je tek jedan dio vjerničke zajednice stalan na euharistijskim sastancima, trebaju službu prihvata kako bi se barem u određenoj mjeri stvorilo zajedništvo među onima koji inače u životu ne čine zajednicu. Onaj koji bi vršio službu dočekatelja ili vratara – ako želimo obnoviti termin iz liturgijske tradicije – imao bi prevažnu ulogu u uvodnim obredima euharistijskoga slavlja u kojima je prvi čin zapravo okupljanje zajednice. Ulazna pjesma, ulazna procesija, pozdrav predsjedatelja i uvod u bogoslužje potpomažu stvaranje zajednice i zajedništva ali će tomu znatno doprinijeti i sami doček vjernika na vratima crkve ili u njezinu predvorju. Ako se ima na umu da je predslavljenički trenutak liturgijskoga čina, barem s antropološkoga stanovišta, od presudne važnosti za doživljavanje samoga slavljeničkog trenutka, onda ćemo razumjeti da je vratar ili dočekatelj *minister* predslavljeničkoga dijela obrednoga događanja.

g) Međusobno razlikovanje liturgijskih službi. Težnjom da se ukloni razdjelnica između prezbiterija i crkvene lađe, tj. između svećenika predsjedatelja slavlja i zajednice koja slavi, znade se ići u liturgijske »varijacije« koje bitno narušavaju sliku hijerarhijski uređene Crkve. Izvanredni služitelji pričesti znaju se dovoditi u prezbiterij već na početku euharistijske molitve čime se sugerira drugačije shvaćanje njihove službe. Neki se svećenici rado oko oltara okružuju djecom, pa će ih čak učiti da izgovaraju i dijelove euharistijske molitve koja je pridržana predsjedatelju slavlja. Takva nastojanja – koliko se god činila izazovnim i trenutno plodonosnim – ako se gleda dugoročnije još više produbljuju jaz između prezbiterija i crkvene lađe. Potrebno je, naime, razumjeti da je i crkvena lađa liturgijski prostor te da svi okupljeni, a ne samo oni koje ćemo privilegirati dovođenjem u prezbiterij, jednako aktivno sudjeluju u bogoslužju. Kad kažem »jednako aktivno« time ne ničem nužnu raznolikost liturgijskih službi.

U redovitim euharistijskim slavljinama u našoj crkvenoj praksi gotovo je nemoguće razlikovati službe čitača i akolita jer ih vrše iste osobe, pa i unutar istoga

slavlja. Razlikovanje službi nužno je pak za razlikovanje naravi pojedinih djelova bogoslužja. Pri tom je osobito važno istaći i službu *psalmiste* (*psalmista seu cantor psalmi*) kojeg liturgijske odredbe bitno razlikuju od službe *pjevača*. Budući da je pripjevni psalam Božja riječ i da se treba sačuvati njegova dimenzija naviještanja, psalmist pripada među službenike riječi i ne može ga se smatrati tek jednim od pjevača ili članova pjevačkoga zbora. Psalmist je u širem shvaćanju zapravo jedan od čitača, lektorâ, a narav riječi koju naviješta (književna vrsta psalma) iziskuje da riječ koju naviješta prenosi pjevanjem⁹⁴. Pripjevni je psalam tvorni dio Službe riječi⁹⁵ (nalazimo ga u Lekcionaru!) te je stoga i psalmist *minister verbi* a ne *minister cantus*. Zato u pomanjkanju psalmiste njegovu ulogu prezima čitač, a ne član pjevačkoga zbora. Takvo shvaćanje službe psalmiste, koja se definira prije svega iz naravi riječi koju naviješta (pjevanjem), dovodi do zaključka da je mjesto odakle se psalam naviješta ili pjeva uvijek i isključivo ambon, kao privilegirano mjesto Božje riječi⁹⁶. Zbog iznešenih napomena potrebno je da pastoralna praksa uznastoji da *pripjevni psalam* bude shvaćan ne samo kao *pripjev* nego prije svega kao *psalam*, a to znači na prvom mjesto kao Božja riječ koja se zbog naravi književne vrste pjeva (što je njezina tek druga odrednica). Takva će razmišljanja znatno rasvijetliti službu psalmiste kao i mjesto odakle se psalam naviješta.⁹⁷

Bogoslužna slavlja, osobito ona u posebnim prigodama koja ćemo nazvati svečanima (iako bi svako bogoslužje po svojoj naravi trebalo biti svečano!), poznaju i posebnu službu *ceremoniste* ili *ceremonijera*. Dosadašnja *Opća uredba Rimskoga misala* predviđa da se za bogoslužja u većim crkvama i zajednicama odredi »osoba koja će se brinuti da se sveti čini prikladno rasporede i da ih službenici obavljaju dolično, uredno i pobožno«⁹⁸. Nova *Opća uredba* toj službi

⁹⁴ R. Pacik zato definira psalmistu kao »singer Lektor«, usp. R. PACIK, *Antwortgesang oder Psalmlesung?*, SK 49(2002), 14.

⁹⁵ ³IGMR 61 (= ²IGMR 36): »Post primam lectionem sequitur psalmus responsorius, qui est *pars integralis liturgiae verbi*«.

⁹⁶ Usp. ³IGMR 61, 309.

⁹⁷ O problematici pripjevnoga psalma i službenika komu pripada naviještanje psalma upućujemo na osnovnu literaturu: L. DEISS, *Le psaume graduel*, Notitiae 2(1966), 365-372; R. PACIK, »Der Antwortpsalm«, LjB 30(1980), 43-60; A.G. MARTIMORT, »Fonction de la Psalmodie dans la Liturgie de la Parole«, u: H. BECKER, R. KACZYNSKI (Hg.), *Liturgie und Dichtung. Ein Interdisziplinäres Kompendium*, (Pietas liturgica 2), St. Ottilien 1983., II, 837-856; R. PACIK, »Die Antwortpsalm: Bedeutung, Gestaltung, Probleme«, SK 31(1984), 4-12; L. DEISS, »Le Psaume responsorial«, LMD 166(1986), 61-82; A. VERHEUL, »Le psaume responsorial dans la liturgie eucharistique«, QL 73(1992), 232-252; A. FRANZ, »Der Psalm im Wortgottesdienst. Einladung zur Besichtigung eines ungeräumten Problemfeldes«, BL 68(1995), 198-203; D. DASCHNER, »Meditation oder Antwort – Zur Funktion der Antwortpsalms«, HD 48(1994), 131-153, 200-220; R. PACIK, »Antwortgesang oder Psalmlesung?«, SK 49(2002), 13-15.

⁹⁸ ²IGMR 69.

daje i vlastito ime: *minister seu caeremoniarum magister*⁹⁹. O toj službi ne bi trebalo posebno govoriti da se ne zamjećuje da ceremonijer ili ceremonista, kako tu službu običavamo nazvati, preuzima vršenje službi koje po naravi pripadaju drugim službenicima, prije svega đakonu, akolitu i tumačitelju slavlja. Iz kratkih liturgijskih odredbi kojima se uređuje ta služba razvidno je da je riječ o ravnateljstvu službi, onomu koji se brine za rasporedbu pojedinih službi i službenikâ i tko će pripremiti i uskladiti vršenje različitih službi u bogoslužju. Jasno je da takva služba nije zamjenska za đakonsku, kako se to počesto događa. Zbog važnosti rasporedbe pojedinih službi i službenika i radi razlikovanja i izricanja naravi svakog pojedinog dijela bogoslužja nova *Opća uredba Rimskoga misala*, u poglavlju o liturgijskim službama pod novouvedenim naslovom izričito govori *De distributione munerum*¹⁰⁰.

Na kraju je potrebno ukazati i na neke druge poteškoće s kojima se susreće suvremena pastoralna praksa. Suočeni smo s praksom povjeravanja *homilije* vjernicima laicima, prije svega u nekim zajednicama neokatekumenskoga pokreta ili u molitvenim skupinama. Valja prije svega istaknuti da je homilija sastavni dio samoga bogoslužja te zbog toga treba biti pridržana zaređenom službeniku, svećeniku, i to najprije onom koji predsjedava bogoslužjem, a u posebnim slučajevima može biti povjerena i đakonu¹⁰¹. Interdikasterijalnom instrukcijom *Ecclesiae de mysterio* iz god. 1997. još je jednom istaknuto da su iz te službe isključeni laici, pa i onda kad vrše zadaću pastoralnog suradnika ili katehete pri bilo kojoj vrsti zajednice ili društva. Spomenuti napatuk utvrđuje nadalje da se ne može prihvatiti praksa »u kojoj se dopušta homilija bogoslovima, studentima teologije, koji još nisu zaređeni«, jer »homilija se ne može pretvoriti u vježbanje za buduću službu«¹⁰². U crkvenim se dokumentima, naime, homilija (*homilia*) jasno razlikuje od propovijedanja ili naviještanja (*praedicatio*). Homilija nije jedini oblik propovijedanja Božje Riječi. U duhu kann. 766-767 i u duhu spomenute instruk-

⁹⁹ ³IGMR 106.

¹⁰⁰ ³IGMR: brojevi 108-111 naslovljeni su: »De distributione munerum et de praeparatione celebrationis«.

¹⁰¹ Usp. ²IGMR 42. Na pitanje može li se odredba kojom se kaže da homiliju redovito (*de more*) drži svećenik slavitelj, tumačiti ekstenzivno u smislu da bi u određenim okolnostima homiliju mogao držati i netko od vjernika laika, Papinska komisija za ispravno tumačenje koncilskih tekstova odgovorila je negativno. Usp. PONTIFICIA COMMISSIO DECRETIS CONCILII VAT. II INTERPRETANDIS, *Responsa ad proposita dubia circa homiliam in Missa*, AAS 63(1971), 329. Vidi također CIC kan. 767, §1, te: PONT. COMM. CODICIS IURIS CANONICI AUTHENTICE INTERPRETANDO, *Responsum ad dubium circa can. 767, §1*: AAS 79(1987), 1249.

¹⁰² CONGREGATIO PRO CLERICIS et aliae, *Instructio [interdicasterialis] »Ecclesiae de mysterio« de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem ministerium spectantem*, art. 3, §§1-5 (EV 16,706-710). Nova *Institutio Generalis Missalis Romani* bit će još jasnija i određenija te kazati da se homilija nikada (*numquam*) ne može povjeriti vjerniku laiku (¹IGMR 66).

cije, propovijedanje (*praedicatio*) se može povjeriti i vjernicima laicima, kad to u određenim okolnostima traži potreba (*necessitas*) ili savjetuje korist (*utilitas*)¹⁰³. Pri tom mislimo na naviještanje i tumačenje Božje riječi u različitim molitvenim skupovima ili pak u Službi riječi, ali se nipošto ne misli na homiliju unutar misnoga bogoslužja.

Na sličan način ne mogu se tolerirati zloporabe koje se protive kan. 907, koji određuje da u euharistijskom slavlju đakonima i laicima nije dopušteno izgovarati molitve ili bilo koji drugi dio bogoslužja koji pripada predsjedatelju slavlja, navlastito euharistijsku molitvu sa završnom doksologijom, ili pak vršiti čine i geste koji su vlastiti predsjedatelju bogoslužja¹⁰⁴. U nekim zajednicama svećenik u bogoslužju služi tek za to da bi se zagarantirala sakramentalna valjanost samoga čina, te je sveden samo na kulturnu ulogu. U takvim zajednicama svećenik je doista samo *sacerdos a ne presbyter*, iako ga te zajednice preferiraju baš tako nazivati. Takva bogoslužja ne odražavaju pravo lice Crkve niti raznolikost njezinih službi, jer krivo shvaćena težnja za jednakošću često se transponira u neželjenu uniformiranost.

Umjesto zaključka: *Raznolikost službi za jedinstvo zajednice*

Raznolikost bogoslužnih oblika iziskuje i potrebu raznolikosti liturgijskih službi. Nerijetki prigovori bogoslužju da je monotono i nerazumljivo dijelom nalaze svoju uzročnost i u neadekvatnoj rasporedbi pojedinih dijelova bogoslužja na različite vršitelje. Dinamizam Crkve u njezinu poslanju iziskuje i *dinamičku liturgijsku ministerijalnost*, tj. dinamizam u raznolikosti liturgijskih službi kojima liturgijski propisi i pastoralne smjernice crkvenoga učiteljstva ostavljaju dovoljno mjesta. *Diversitas ministerii* može biti siguran put za izgrađivanje *unitas missionis*. Zadaća je liturgijskoga pastorala pružiti vjernicima aktivno dioništvo u liturgijskim činima, ali ne samo kao *unutarnje* sudjelovanje, putem aproprijacije ili meditacije onoga što se u prezbiteriju zbiva, nego i *izvanjsko* sudjelovanje, putem akcije na koju svi su pozvani kroz vršenje različitih službi unutar bo-

¹⁰³ CONGREGATIO PRO CLERICIS et aliae, *Instructio [interdicasterialis] »Ecclesiae de mysterio«* art. 3, §§1-5 (EV 16,706-710).

¹⁰⁴ Usp. CONGREGATIO PRO CLERICIS et aliae, *Instructio [interdicasterialis] »Ecclesiae de mysterio«* art. 6, §§1-2; EV 16,721-722. Valja napomenuti da je Kongregacija za bogoštovlje višekratno davala smjernice za liturgijska slavlja »posebnih zajednica«. Takva bogoslužja, međutim, ne mogu biti slavljena bez dopuštenja mjesnoga ordinarija. Usp. SACRA CONGREGATIO PRO CULTU DIVINO, *Instructio »Actio pastoralis« de Missis pro coetibus particularibus*, 15 maii 1969, EV 3,1158-1172; CONGREGAZIONE PER IL CULTO DIVINO, *Notificazione sulle celebrazioni nei gruppi del »Cammino neo-catecumenale«*, 19 dicembre 1988, EV 11,1602-1605; CONGREGATIO PRO CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Responsum ad dubia proposita »Cum de cessionibus« de celebrationibus liturgicis pro communitatibus »Motus Novi Catechumenatus«*, 31 decembris 1997, Notitiae 33(1997), 519 (=EV 16,1588).

goslužne zajednice. Službe i službenici u bogoslužju zasigurno će doprinijeti da koncilski i pokoncilski aksiom o *participatio actiosa* preraste u još zreliji i puniji oblik *celebratio actiosa*.

Summary

HARMONY IN THE DIVERSITY OF LITURGICAL MINISTRIES

Following an introductory *explicatio terminorum* (explanation of terminology), that explains the unclearness of the diversity of the notions: *ministerium*, *officium*, *munus* and *servitium*, the author places a theological basis for a new understanding of the notion of Liturgical ministry. It is necessary to observe their diversity through the prism of baptismal consecration, or rather the trifold *munus baptismale* of all those baptised. The general clergy of the faithful and the general call to ministering (*diakonia*) can be found are the framework within which all ecclesiastic including liturgical services themselves, are realised.

The historical development of the Church testifies to various views of liturgical ministries. Early Christian communities were governed by charismas and were permeated with deep ecclesial and »diaconal« (ministerial) awareness. These charismas were rapidly institutionalised and became services (*officia*) and later development took them a step further and transformed them into special (!) classes (*status*) within the Church. Revival of the Liturgy following the Second Vatican Council was guided by the desire for a new face for the Church – the Church as the priest-like people of God. Therefore post-Council acts relating to Church teachings introduced a new division of liturgical ministries: ministry *ordinati* (ordained), ministry *instituti* (institutional) and ministry »*deputati*« (delegatory). It is worth keeping in mind in reference to that division that the assembled community conducts the first ministry in the act of serving God. Charging certain individuals in the community with the ministry contributes to a clearly experience by the community as the executor of the act of serving God. The gathered community is a »Holy Assembly«, called by the Lord and by its nature, it is always the celebrant (*celebrans*).

Based on more recent Church documents and in light of the perception of contemporary pastoral movements, the essay offers guidelines that encourage the revival of diverse ministries in the act of serving God, particularly those permanent (!) ministries such as lectors and acolytes as well as extraordinary ministers of Holy Communion. There is reference too to some other current topics, such as: the »problem« of altar boys; committing liturgical ministries to women; the end to diversify liturgical ministries during other celebrations and not only during Holy Mass; to introduce »new« ministries still not recognised in Church documents; to vitally distinguish between certain ministries. The theological debate deepens the principle that the diversity in the ministry of serving God leads to greater unity of the liturgical community while at the same time enabling the community itself to experience being the subject of the act of serving God.

Key words: Liturgy, liturgical ministries, reader, acolyte, extraordinary minister of Holy Communion, *diakonia*, liturgical community.